

KULTÚRA

ZNEVÝHODNENÝCH SKUPÍN

**Historické súvislosti fašizmu v II. svetovej vojne,
prejavy súčasného fašizmu voči znevýhodneným skupinám**

Predslov

Slovenský zväz protifašistických bojovníkov sa v súčasnej dobe čoraz intenzívnejšie, okrem svojej historickej povinnosti zachovávať pamiatku bojovníkov proti fašizmu v 2. svetovej vojne a SNP, zaoberá s rovnakou vážnosťou prejavmi a prenikaním fašistických myšlienok do života súčasnej spoločnosti.

Súčasný fašizmus má niekedy otvorene, väčšinou skryte, za cieľ v konečnom dôsledku agresívne a prakticky v podstate nezmeneným spôsobom presadiť spoločenské zmeny. Nastoliť "poriadok" svojším prístupom k ekonomike a sociálnemu usporiadaniu spoločnosti.

Ako v minulosti, rovnako i dnes, pod rôznymi zámienkami hovorí o nastolení poriadku. Znevýhodňuje isté skupiny obyvateľstva, alebo ekonomickou činnosťou vládnuccich elít znevýhodnené skupiny zatláča do ťaživých až neriešiteľných životných situácií.

V predloženej publikácii predkladáme pohľady ako to bolo kedysi. Stanoviská a postoje protifašistickej organizácie voči súčasnému fašizmu a prenikanie fašistických prejavov do každodenného života.

Tento zborník je príspevkom k rozšíreniu nazerania na tento určite spoločensky závažný problém. Chceme členom SZPB priniesť stručnou formou informácie o vzájomných súvislostiach skúseností z minulosti pre dnešok.

V SZPB sme si dobre vedomí účasti našich krajanov, Čechov a Slovákov, v boji proti fašizmu v 2. svetovej vojne, na bojiskách západnej Európy. Títo ľudia bojovali proti spoločnému nepriateľovi. Rovnako nasadzovali životy a zdravie. Mnohí ich aj stratili. Zasluhujú si našu úctu a pozornosť. Vzdávame im hold.

Ing. Pavol Sečkář, PhD.

predseda Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov

Historické súvislosti boja slovenského národa proti fašizmu v období 2. svetovej vojny.

Doc. Viliam Longauer - tajomník SZPB

Úvod

K Slovenskému národnému povstaniu sa nevraciam ako k udalosti, ktorá sa niekedy v minulosti stala. Vraciam sa preto, že SNP zanechalo minulým, súčasným i budúcim generáciám silný a nemenný odkaz. Odkaz, ktorý nás každým dňom inšpiruje na základe ťažkých skúseností našich predkov, účastníkov vojen, zvlášť druhej svetovej vojny, v zápase o slobodu s fašistickými a nacistickými votrelcami ako hlavného predpokladu slobodného života a demokratického spoločenstva v krajine.

Je evidentné, že Slovenské národné povstanie sa svojim rozsahom vojenským, národným i medzinárodným významom zaradilo k najväčším vojensko-politickým činom slovenského národa v jeho novodobej histórii. Ozbrojené vystúpenie proti hitlerovskému fašizmu a nacizmu, okupantom našej krajiny, proti ich domácim prísluhovačom. Slovenským národným povstaním sme podporili protihitlerovskú koalíciu. Slovensko sa na medzinárodnej scéne očistilo od nemeckého vazalstva. Slovenské národné povstanie umožnilo Slovensku vstúpiť do povojnovej Európy po boku protifašistickej koalície a víťazných národov druhej svetovej vojny.

Slovenský zväz protifašistických bojovníkov spolu so širokou antifašistickou spoločnosťou sú priamymi dedičmi odkazu SNP. Je nositeľom a propagátorom tohto odkazu, ktorý odovzdáva nastupujúcim generáciám ako súčasť výchovy k vlastenectvu, zachovaniu mierového spolužitia, slobodného a demokratického života.

Popísať udalosti, ktoré viedli slovenský národ k ozbrojenému vystúpeniu proti hitlerovskému fašizmu a nacizmu v druhej svetovej vojne, bez hlbšej analýzy vedúcej k poznaniu príčin a dôsledkov Veľkej vojny – prvej svetovej vojny a bez nasledujúcej medzivojnovnej genézy vývoja a jeho hodnotenia v rámci Európy a sveta môžeme len na základe hlbokého poznania faktov. Len tak sa môžeme dostať k objektívnemu poznaniu a pravde o príčinách vzniku druhej svetovej vojny. A v tejto pravde aj nájdeme trpiaci a brániaci sa národ slovenský.

Stručný náčrt udalostí po Veľkej vojne

Bolo evidentné, že začiatkom 20. storočia sa Európa ocitla v napätej situácii. Boli to predovšetkým koloniálne spory medzi veľmocami, ale aj okovy trpiacich a neuznaných národov, ktoré už nebolo možné riešiť diplomaticky. Začala sa Veľká vojna, ktorá vytvorila proti sebe stojace dva bloky – Trojspolok na jednej strane a Dohoda na strane druhej. Otvorený vojnový konflikt začal atentátom na následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este. Po päťsto rokoch vlády Habsburgovcov sa Rakúsko-Uhorsko rozpadlo a 11. novembra 1918 skončila Veľká vojna kapitulárnym podpisom medzi Nemeckom a štátmi Dohody v Compiègskom lese v železničnom vagóne. Iróniou je, že Francúzsko podpísalo kapituláciu s Nemeckom v roku 1940 v tom istom železničnom vagóne.

Po Veľkej vojne nastal rozpad koloniálneho panstva dobyvateľov, národy Európy si začali vytvárať svoj vlastný štát. Táto zásadná zmena zmenila politickú a hospodársku mapu Európy a sveta. Mladé štáty boli podporené Versaillskou zmluvou a Trianonom. A to bolo aj hlavnou príčinou, že porazené veľmoci Taliansko, Nemecko začali snívať o revanši a znova túžili zmocniť sa bývalých kolónií a dokonca nastoliť svetovládú.

Formovanie fašistického bloku sa začalo v Taliansku po uchopení moci fašistami a nacistami v Nemecku, keď sa stal novým ríšskym kancelárom Adolf Hitler. Fašistický blok tvorili Nemecko, Taliansko a militaristické Japonsko. Ich spoločným záujmom bolo dosiahnutie nadvlády nad svetom. Zblíženiu Nemecka s Talianskom prispel aj vpád Talianska do Habeša (Etiópie) 26. mája 1935. Nasledujúca ich spoločná intervencia bola do Španielska 18. júla 1936. Nemecko intenzívne zbrojilo, zaviedlo všeobecnú brannú povinnosť, čo bolo zreteľne jasné, že sa pripravuje na vojnu. Nemecko malo jasný cieľ. Vojensky poraziť Sovietsky zväz a zmocniť sa jeho prírodného bohatstva. A tak si začal raziť cestu získavaním cudzieho územia. Ľahký priebeh malo prisvojenie si Rakúska, tzv. Anšlus 12. marca 1938, nasledovalo Československo, ktoré mu stálo v ceste. Hitler už 5. novembra 1937 otvorene prehlásil, že chce oslobodiť milióny Nemcov, ktorí žili v Rakúsku a Československu. Žiaľ, to sa mu aj podarilo. V Mníchove predstavitelia štyroch mocností Nemecko, Veľká Británia, Francúzsko a Taliansko rozhodli o nás bez nás.

Po rozhodnutí štyroch mocností Hitlerovské Nemecko, už dostatočne vyzbrojené a vojenskou silou zabezpečené začalo pripravovať po Rakúsku ďalšiu expanziu. Keďže tzv. „demokratické štáty“ sa neozývali a viedli zahraničnú pštrosiu politiku nezasahovania, tak aj nemeckí nacisti išli ďalej. V Mníchove 29. septembra 1938 aj za ich pritakania rozbili Československo a išli ďalej... Na nemeckú a taliansku kráľovskú vládu sa žiadosťou obrátili maďarská kráľovská a československá vláda, aby arbitrážou urovnali spor o územia, na ktoré si nárokovala maďarská strana. Do Viedne 2. novembra 1938 prichádzajú nemecký ríšsky minister zahraničia Joachim von Ribbentrop a minister zahraničia Jeho milosti talianskeho kráľa a etiópskeho cisára gróf Galeazzo Ciano, ktorí rokovali s kráľovským ministrom zahraničia Dr. Františkom Chvalkovským a vyniesli spoločný verdikt, ktorý obsahoval

sedem bodov. V nich je jednoznačné vyjadrenie, že Československo odstúpi Maďarsku prihraničné územie o rozlohe 10 390 km² vyznačené v priloženej mape Slovenska. Na tomto území žilo do 860 tisíc obyvateľov! Arbitráž určila Československu odstúpiť od územia a Maďarsku obsadiť toto územie v termíne od 5. do 10. novembra 1938. Riešenie najmä otázky štátnej príslušnosti a optovania, ochrany osôb maďarskej národnej príslušnosti, ktoré ostanú na území Československa, ako aj nemaďarskej národnej príslušnosti a ďalšie požiadavky, boli ponechané maďarsko-československej komisii, prípadne vládam alebo nemeckej a talianskej kráľovskej vláde. Pre Československo to žiaľ, nebolo všetko. V tomto časovom období Slovensko bolo nútené odstúpiť Poľsku územie o rozlohe 226 km², na ktorom žilo 4 280 obyvateľov a Nemecku územie Petržalku a Devín o rozlohe 43 km², na ktorom žilo viac ako 15 000 obyvateľov.

Mníchovskou zradou Československo padlo! Hitler vydal Smernicu na definitívnu likvidáciu Československa už 21. októbra 1938. Z Československa bol vytvorený 15. marca 1939 Protektorát Čech a Moravy a deň predtým 14. marca 1939 bol vyhlásený Slovenský štát. Neskôršie Snem 21. júla 1939 schválil Slovenskú republiku a jej Ústavu. Slovenská republika mala všetky znaky autoritatívneho režimu závislého od Nemecka. Už v prvých dňoch existencie Slovenského štátu vznikol konflikt – vpád horthyovských vojsk na východné Slovensko. Horthyovci si nárokovali na časť slovenského územia. Vpád maďarských vojakov urýchlil budovanie slovenskej armády ako obrannú nevyhnutnosť.

Vojna sa blížila. Nemecko takticky a predovšetkým falošne uzatvorilo medzi dvoma vojnami celý rad „spojeneckých“ a k „nenapadnutiu a spolupráci“ dvojstranných dohôd. Často hovoríme o Poľsko-Nemeckej z 26. januára 1934 v Berlíne o nepoužití násilia v sporných otázkach. Ale nemecká fašistická agresia sa na jar 1939 sústredila predovšetkým na riešenie poľského problému. Hitler už 3. apríla podpísal plán Weiss, ktorý W. Keitel rozposlal ako Smernicu k prevedeniu vojenskej operácie proti Poľsku, smerom na Gdaňsk, zničenie ozbrojených síl. Nemci oznámili, že rušia s Poľskom zmluvu o neútočení z roku 1934. Žiaľ, všetky krajiny západné, východné, severné sa postupne stávajú korisťou hitlerovského Nemecka. Hitlerovcami napadnutie Poľska bolo stanovené do 1. septembra 1939.

Vojna sa blížila. Nepomohol ani Sovietsko-Nemecký pakt o neútočení podpísaný 23. augusta 1939 v Moskve, známy ako pakt uzavretý medzi Molotovom a Ribentropom. Nemci mali k dispozícii pozemné vojsko 3 700 000 mužov, 3195 tankov, viac ako 26 tisíc diel a mínometov, letectvo 373 tisíc mužov a 4093 bojových lietadiel, vojnové námorníctvo a 160 000 mužov, 107 bojových lodí (z nich 57 ponoriek). Druhá svetová vojna sa začala v plánovanom čase...

Druhá svetová vojna kruto zasiahla aj Slovensko. Po rozbití Československa, Slovensko sa stalo vazalom hitlerovského Nemecka. Už na druhý deň vojny slovenské vojsko zasiahlo do bojov proti Poľsku. Ináč sme nemohli. Ale mohli sme nebyť tak horliví ako presvedčení nemeckí fašisti.

Občania, politici Slovenska s obavami sledovali začiatok vojny a aj očakávali dopad, aký bude mať na ich životy a obydlia, ak sa vojna otvorí aj proti nim. Od prijatia Mníchovského diktátu sa ilegálne zoskupovali obyčajní ľudia, demokratickí

funkcionári a vytvárali tzv. jánošíkovské družiny, neskoršie odbojové skupiny. Na čelo tohto budúceho ilegálneho odboja sa postavili komunisti, demokrati, vlastenci. Ich posilou boli výsledky obranných bojov Červenej armády po vierolomnom napadnutí Sovietskeho zväzu 22. júna 1941 aj napriek tomu, že existovala Zmluva medzi Nemeckom a Sovietskym zväzom o neútočení.

Hlavným medzníkom pri príprave odbojovej činnosti aj jej vyvrcholenia povstaním proti vazalstvu s Nemeckom, zneužívania slovenských vojakov na fronte, hospodárstva, obyvateľstva ale s nádejou, že sa to raz zmení bolo sledovanie bojov a ich výsledkov na „ruskom fronte“. Pravdivo, jednoznačne boli to historické víťazstvá Sovietskej armády pri Stalingrade a následne v Kurskom oblúku, ktoré znamenali záchranu ľudstva od fašistických a nacistických dobyvateľov.

Sovietska armáda neoslobodila len svoje vlastné územie, ale dobrovoľne plnila historické misijné osloboditeľské poslanie. Oslobodzovala okupované národy, medzi nimi aj Československo. Československá exilová vláda správne reagovala a predvídala, že po skúsenostiach z minulosti je správne orientovať sa na Sovietsky zväz. Preto bola aj podpísaná 12. decembra 1943 zmluva o priateľstve a povojnovej spolupráci medzi ZSSR a Československom. Táto Zmluva mala mimoriadny význam a hlboký impulz pre vytvorenie zjednoteného odbojového orgánu Slovenskej národnej rady (SNR) a sformulovanie jej programu v tzv. Vianočnej dohode koncom decembra 1943. Vianočná dohoda sa stala zárodkom koncepcie antifašistického a národno-oslobodzovacieho boja. Na jej základe sa zjednotili občiansky odboj, predstavitelia národnohospodárskych kruhov, predstavitelia komunistickej strany. Neskoršie sa pripojili aj predstavitelia sociálnych demokratov. Ilegálnu Národnú radu tvorili traja komunisti K. Šmidke, G. Husák, L. Novomeský, dvaja agrárci J. Ursíny a J. Letrich a bývalý sociálny demokrat J. Horváth a národnohospodár P. Zaťko. Neskoršie na porade v Čremošnom sa dohodlo, že SNR sa rozšíri o dvoch členov – J. Styka, bývalého agrára a J. Šoltésza, bývalého sociálneho demokrata. Z príprav ozbrojeného antifašistického povstania na Slovensku vylúčili V. Šrobára a jeho skupinu, čím si skupina skomplikovala vzťahy k zahraničnému vedeniu československého odboja v zahraničí. Vznikla tým dvojkoľajnosť v zakladaní a činnosti ilegálnych národných výborov a narušili sa vzťahy medzi komunistickým a nekomunistickým odbojom. Ilegálna SNR aj jej vplyv bol značný, za pomoci ilegálnych funkcionárov KSS vznikali v obciach ilegálne Miestne národné výbory. Začali sa intenzívnejšie vytvárať partizánske skupiny i oddiely. To, čo musela KSS a SNR riešiť bola vojenská stránka príprav povstania. Bolo treba pripraviť celonárodné ozbrojené povstanie a bez armády, ktorá mala pripravených dôstojníkov a vojakov, zbrane a munície to absolútne nešlo. Získať ich pre povstanie u mnohých vojakov nebolo ťažké, hlavne tých, ktorí už boli na fronte a videli, aké zverstvá robili fašisti. Ale i tak armádu bolo mimoriadne náročné presvedčať a získať. Rok 1944 bol v znamení prípravy povstania. Už 1. januára 1944 bol Jozef Turanec vymenovaný za veliteľa pozemného vojska v Banskej Bystrici a za náčelníka štábu pplk. gšt. Ján Golian. Prezident dr. Edvard Beneš 23. marca poveril pplk. gšt. Jána Goliana dočasným vedením príprav povstania v armáde na Slovensku. J. Golian v príprave armády k povstaniu zohral kľúčovú úlohu,. Stál na čele antifašistických

dôstojníkov Mirka Vesela, M. Ferjenčíka, J. Noska, A. Cypricha a ďalších. Pre prípravu povstania bolo vytvorené Vojské ústredie SNR, ktoré malo za úlohu pripraviť slovenskú armádu k povstaniu a podporovať aj spojenie s partizánskymi skupinami. Za veliteľa Vojského ústredia vymenoval 14. mája 1944 prezident E. Beneš pplk. gšt. J. Goliana. V Moskve (8. mája) bola podpísaná Dohoda o vzťahu medzi československou správou a sovietskym hlavným veliteľom po vstupe vojsk Červenej armády na československé územie. Prípravy na ozbrojené povstanie dostali konkrétnu podobu na porade ilegálnej SNR a Vojského ústredia v Bratislave. Bol schválený plán ozbrojeného povstania Slovenska! Posledné stretnutie ilegálnej SNR a Vojského ústredia s členmi pred vypuknutím povstania sa konalo v Žarnovickej doline pri Čremošnom 27. júla.

Koncom júla a v auguste, prichádzajú skúsení partizáni zo ZSSR, Poľska a Ukrajiny. V noci z 26. na 27. júla v priestore Liptovskej Lužnej bola vysadená prvá partizánska organizátorská skupina npor. P. A. Veličku, neskoršie A. S. Jegorova, slovákov L. Kalinu, E. Bielika a ďalších. Veličkovej skupine sa podarilo vytvoriť partizánsku základňu na Prašivej. Tam prichádzali výsadekové partizánske skupiny. Na východnom Slovensku zásluhou kpt. Ľ. Kukorelliho sa vytvárala už od jesene 1943 budúca partizánska skupina a brigáda Čapajev, v Turci Žingorova skupina... V auguste 1944 sa ťažisko partizánskej a odbojovej činnosti postupne presúvalo na stredné Slovensko, ktoré svojou geografiou bolo predurčené na možný partizánsky boj. Už 8. augusta začali priame aktivity v Demänovskej doline, diverzné a prepádové. Ľudácka vláda poslala do oblasti Nízkych Tatier a Veľkej Fatry 10. augusta trestnú výpravu proti partizánom, vyhlásila štatárium pre celé územie Slovenska. P. A. Veličko sa presunul so svojou skupinou do Kantorskej doliny v Turci, obsadili obec Skľabina a vyhlásili ako prvej obci 21. augusta 1944 Československú republiku. V noci z 23. na 24. augusta partizáni obsadili tunely na Strečne a Kraľovanoch, Horná Štubňa – Handlová, Horná Štubňa – Kremnica, čím narušili železničné spojenie Turca. Partizáni z jednotiek L. Kalinu a A. S. Jegorova obsadili Liptovský Mikuláš. Vážne udalosti sa odohrali v Brezne, kde zaistili ľudáckych funkcionárov, v Martine, kde vojaci z vojenskej posádky pod vedením npor. Cyrila Kuchtu zaistili a pri kladení odporu zlikvidovali nemeckú vojenskú misiu generála Otta.

Koncom augusta nastala výbušná chvíľa až netrzeplivosť. Zatiaľ nebola naplnená príprava pre ozbrojené povstanie. Chýbali spoľahlivé informácie, systematické kontakty. Vývoj na Slovensku – partizánske akcie správanie sa v armáde zvýšili pozornosť a sledovanie aj v nacistických vojenských kruhoch. Bratislavská vláda nevedela preklenúť svoju neschopnosť. Minister vnútra A. Mach prehovoril v rozhlase o potrebe „urobiť poriadok“, „zneškodniť zločinecké tlupy“. Podobne najmä K. H. Frank, nemecký štátny minister v Čechách a na Morave mal strach, že vývoj na Slovensku silne zapôsobí na domáci český protifašistický odboj a ohrozí stabilitu okupačnej moci. Presadzoval vojenskú (nacistov) intervenciu na Slovensku. Ríšskeho vodcu SS Himlera žiadal „okamžite nasadiť nemecké bojové jednotky“ pre nastolenie pokoja a poriadku (na Slovensku). Po protinemeckých povstaniach 1. augusta vo Varšave, 19. augusta v Paríži a v Rumunsku 23. augusta, počítali aj s tým, že môže prísť k povstaniu v Maďarsku i na Slovensku. Preto veliteľstvo skupiny

armády Severná Ukrajina plánovali preventívnu akciu na Slovensku predovšetkým odzbrojením armády. Vzhľadom na stúpajúcu revolučnú vlnu sa Hitler rozhodol vyslať na Slovensko svoje vojská. Ríšsky minister von Ribbentrop 28. augusta poveril vyslanca H. E. Ludina v Bratislave, aby toto jeho rozhodnutie tlmočil prezidentovi J. Tisovi. Ešte popoludní v ten istý deň vyslanec H. Ludin v sprievode nemeckého generála prišiel za J. Tisom, s rozhodnutím Hitlera, ktoré zdôvodnil tým, že „rozvoj partizánskeho hnutia nedovoľuje ďalšie otáľanie...a okamžite je potrebné premiestniť nemecké vojská na Slovensko a nasadiť ich proti partizánom. J. Tiso s návrhom súhlasil, dokonca odporučil odzbrojiť celú slovenskú armádu. Tým priznal svoju otvorenú cestu k zrade Slovenska. Nebezpečenstvo nacistického zásahu sa stalo akútnym už 24. augusta a to v súvislosti so správami plk. V. Talského o nemeckých divíziách nachádzajúcich sa na južnej Morave. Na porade pplk. J. Goliana, plk. Talského a mjr. Nosku prišli k záveru, že slovenská armáda vystúpi, ak nemecké okupačné jednotky prekročia na západe rieku Váh po Žilinu, na severe Váh od Žiliny po Štrbu a na juhu štátne hranice. V tejto situácii ako možnosť je realizácia druhého variantu (prvý bol „vhodný okamžik“) vyhlásenia celonárodného povstania. Pplk. J. Golian poslal 25. augusta osobitnú tajnú inštrukciu zasväteným veliteľom posádok o možnej okupácii a o príprave na obranu. Nemecký zásah mal byť posledným termínom pre bojové vystúpenie slovenskej armády. Keďže k nemeckému zásahu (26.8.) nedošlo, vojenské jednotky boli stiahnuté do kasární. V tajnom rozkaze už 28. augusta J. Golian upozornil posádky, že začiatok nemeckej intervencie je len otázka niekoľko dní alebo hodín. A v tom sa nemýlil. Nariadil zvýšenú spravodajskú činnosť, všetky nemecké transporty smerujúce na Slovensko vyhodiť do vzduchu až prekročia na západe Váh a štátne hranice.

V utorok ráno 29. augusta dal pplk. J. Golian zatknúť neďaleko letiska Tri duby gen. Turanca, hlavného veliteľa slovenskej armády. Nechal ho odviesť do tábora, Jegorovovej už partizánskej brigády na Prašivú, aby sa správa o Turancovom zadržaní predčasne nerozšírila. V tento deň popoludní Vojenské ústredie vydalo rozkaz k najprísnejšej bojovej pohotovosti vojenských posádok. V pohotovosti boli aj partizáni. Kpt. Jegorov dokázal za necelý mesiac zjednotiť roztratené partizánske skupiny, v ktorých pôsobili nielen domáci obyvatelia ale aj zbehovia zajatci smerujúci do nemeckých koncentračných táborov, vojaci z východného frontu. Vytvoril 1. partizánsku brigádu J. V. Stalina o sile tritisíc partizánov v horách Nízkych Tatier.

Fašistické vojská prekročili hranice Slovenska z viacerých smerov. Zo západnej strany vstúpila tanková divízia Tatra a dve bojové skupiny pri Žiline. Z juhozápadu od Bratislavy cez Trnavu a Ponitrie prenikla špeciálne vycvičená bojová skupina SS Schill. Ich cieľom bolo ovládnuť Považie, v ktorom sa nachádzal vojenský priemysel, ktorý fašistické Nemecko ovládalo (Považské strojárne – letecké motory, Dubnica – ťažké zbrane). Zároveň chceli ovládať železničnú trať, cez ktorú prechádzali vojenské transporty na východ od Nemecka, obsadiť Ružomberok, kde bola výroba vojenského materiálu.

Ferdinad Čatloš 29. augusta po 19,00 hodine vystúpil v bratislavskom rozhlase s prejavom, ktorým hanobil partizánov, že „partizáni ničia výstavbu nášho štátu, maria výsledky našej práce, prepádajú...orabávajú...zákerne vraždia...

zotročujú...atď. V dôsledku tejto skutočnosti prichádzajú na Slovensko jednotky nemeckej armády..." V hanobení partizánov pokračoval a vyzýval každého stať po boku nemeckých vojsk a poslúchať svoju zákonitú vládu. „Partizáni sú najväčší nepriatelia slobodného a pokojného Slovenska.“ Na záver vyzýval, „aby každý statočný vojak a každý statočný Slovák privítal všade nemecké vojsko ako našich spojencov a aby im každý účinne pomáhal.“ Ešte aj 30. augusta odrádzal na povstanie dôstojníkov a spolu s generálom Malárom pomáhal nacistom pri jej odzbrojovaní. Keď ho chceli Nemci uväzniť, ušiel na povstalecké územie. Aký to protiklad v človeku! Nemecké vojská a policajno-bezpečnostné jednotky vstúpili na územie Slovenska. O dva dni neskôr prehovoril v slovenskom rozhlase prezident J. Tiso o tom, že „príchod nemeckých jednotiek na Slovensko má jediný cieľ: zlikvidovať partizánsku čeliadku na Slovensku. Nemecké vojsko neprišlo Slovensko obsadiť, ale vrátiť Slovensku charakter národa pokojného, štátu slovenského známku štátu usporiadaného a slovenskému pokojamilovanému človekovi vrátiť istotu života, majetku. Naše vojsko a každý statočný Slovák bude nemecké jednotky v tomto zámere podporovať, aby čím prv nadišla chvíľa, že si vydýchne zase každý Slovák v ovzduší pokoju a v poriadku žijúcej v slovenskej otčine.“ Ako sa jeho uvítacie slová fašistických hrdlorezov napĺňali môžeme sledovať počas 6-tych rokov druhej svetovej vojny na Slovensku.

Začala sa vojenská okupácia fašistickým Nemeckom! To bol signál k vyhláseniu branného odporu armády veliteľom Vojenského ústredia. Heslom „Začnite s vysťahovaním“ vydal veliteľ Vojenského ústredia pplk. gšt. J. Golian oficiálny rozkaz k ozbrojenému odporu voči nemeckej armáde. Bol to rozkaz k povstaniu. Ešte v ten večer, 29. augusta 1944 sa dala na pochod 1. Partizánska brigáda J. V. Stalina smerom na Banskú Bystricu, ktorá bola určená za centrum povstania. Velitelia Spojených oddielov slovenských partizánov A. S. Jegorov, E. Bielik, M. Sečanský obsadili v noci z 29. na 30. augusta Banskú Bystricu. Po zlikvidovaní približne 115-člennej nemeckej posádky bola Banská Bystrica o 4,00 hodine v rukách partizánov. Začínala sa najslávnejšia kapitola moderných slovenských národných a československých štátnych dejín.

Už ráno pplk. Mirko Vesel prečítal Proklamáciu Ústredného revolučného národného výboru (ÚRVN) ako politickú výzvu k Povstaniu. Slovenská národná rada vystúpila z ilegality a začala organizovať zákonodarnú a výkonnú moc na Slovensku. Na prvom riadnom zasadnutí 5. septembra rozšírili jej členov na 41 odbojovými osobnosťami ako J. Golianom, veliteľom povstaleckej armády. SNR mala paritné zastúpenie oboch politických skupín: občianska skupina 7 a socialistický blok 6 a komunisti, sociálni demokrati, zástanci dobovo prispôsobených politických ideí M. Hodžu (Ursíny, Lettrich) a Šrobárova skupina, ktorá najviac inklinovala k exilovému prezidentovi Benešovi.

Povstanie sa veľmi rýchle rozšírilo na viac ako 30 vtedajších okresov s rozlohou približne 20 tisíc km² s približne 1,7 milióna obyvateľov a siahalo na východe po Levoču, Spišskú Novú Ves, Dobšínú, na západe po Žilinu a na juhu po štátnu hranicu. V tejto oblasti politickú moc prevzali revolučné národné výbory za pomoci povstaleckých vojenských jednotiek a partizánov.

Hneď na začiatku vstúpili do povstania vojenské posádky z Banskej Bystrice, Trnavy, Žiliny, Brezna. Do povstania sa nezapojili posádky z Bratislavy (mala byť kľúčová), v Seredi, Hlohovci, Trenčíne, Novom Meste nad Váhom, Nitre. Musíme si uvedomiť, že na území Slovenska sa už nachádzali bojová skupina SS Schill a tanková divízia Tatra. Preto okrem organizovania vnútorného života, bolo potrebné organizovať aj obranu povstaleckého územia.

Na tomto území operovalo okrem vojenských posádok niekoľko partizánskych brigád, 1. a 2. partizánska J. V. Stalina (velitelia Jegorov, Brunovský), M. R. Štefánika (Veličko), Jánošík (E. Bielik), Čapajev (Kukorelli), Za slobodu Slovanov, kpt. J. Nálepku, 1. československá armáda na Slovensku a ďalšie významné brigády, oddiely a skupina (Francúzski partizáni). Zvláštnosťou obranných bojov bolo zapojenie pancierových troch vlakov Štefánik, Masaryk a Hurban, ktoré významne pôsobili v povstaleckom trojuholníku Banská Bystrica – Turie, Brezovo a Zvolen.

Červená armáda rýchle postupovala na západ a vstupovala na okupované územie štátov východnej Európy. Nemecké divízie strácali okupované územia. Je potrebné pripomenúť, že 29. augusta 1944 sa začala významná ofenzíva 1. a 2. bieloruského frontu v šírke 700 km pod názvom Bagration. Front viazal veľký počet nemeckých divízií, ktoré utrpeli veľké straty. Zároveň v Normandii sa vylodili západné spojenecké vojská, ktoré už bojovali s nemeckými vojskami. Hitlerovské vojská už nemali šancu zvrátiť svoju porážku.

Povstalecká Slovenská národná rada (SNR) už v prvých dňoch SNP 7. septembra 1944 rozhodla, že veliteľom partizánskych oddielov bude Karol Šmidke, ktorý bol spolu s Vavrom Šrobárom jedným z jej dvoch predsedov. 16. septembra SNR zriadila Hlavný štáb partizánskych oddielov (HŠPO), ktorý sa postupne premenoval na Hlavný štáb partizánskeho hnutia (HŠPH) a na Hlavný štáb partizánskeho hnutia v ČSR (HŠPH ČSR). Tieto zmeny boli vyvolané meniacimi sa úlohami štábu v slovenskom a československom protifašistickom odboji. Činnosť HŠPH bola od samého počiatku poznamenaná kompetenčnými a politickými rozpormi pri rozhodovaní o jednotne koordinovanom vojenskom velení armáde a partizánom. HŠPH bolo veliteľsky podriadených 16 partizánskych jednotiek (brigád, zväzkov, oddielov). Ale ich velitelia podliehali kompetenčne aj sovietskym partizánskym štábom, ktoré organizovali ich vznik ešte pred povstaním pomocou zo ZSSR letecky vysadených organizačných skupín. Veliteľmi partizánskych jednotiek boli prevažne občania ZSSR. Úsilie armády o dosiahnutie jednotného bojového velenia podriadením partizánskych brigád a oddielov vojenskému veleniu 1. čs. povstaleckej armády narazilo na politický odpor komunistov. KSS sa dívala na partizánske jednotky ako na zárodok budúcej novej ľudovej revolučnej armády a nebola ochotná vzdať sa politického vplyvu na tieto jednotky. Snahu o riešenie problému velenia partizánom prejavil v Moskve zmocnenec exilovej vlády ČSR generál H. Píka. Ten sa už 13. augusta 1944 stretol s moskovským vedením KSČ a pokúšal sa presvedčiť K. Gottwalda, aby poslal do Kyjeva R. Slánskemu záväzné pokyny, podľa ktorých by sa mali partizánske jednotky organizované skupinami vysielanými na Slovensko Ukrajinským štábom partizánskeho hnutia (UŠPH) podriaďiť po vypuknutí povstania vojenskému armádnemu veleniu.

Minister obrany exilovej vlády ČSR generál S. Ingr vyhlásil 30. augusta 1944, že partizánske oddiely sú súčasťou Čs. armády podliehajúcej exilovej vláde ČSR a 8. septembra nariadil práve menovanému veliteľovi 1. čs. armády generálovi R. Viestovi, aby usmerňoval činnosť partizánov a koordinoval ju s vojenskými akciami. Zastupujúci veliteľ 1. čs. armády brigádny generál J. Golian vydal 13. septembra 1944 v Banskej Bystrici rozkaz o spolupráci armády s partizánmi. Armáda mala problémy s doplňovaním útvarov. Pritom podľa údajov UŠPH disponoval tento štáb už po desiatich dňoch od vypuknutia SNP partizánmi o celkovom počte 15 153 osôb, organizovaných v 7 brigádach, 2 zväzkoch a 7 oddieloch. Z toho sa nachádzalo na území ovládanom povstalcami 8934 partizánov, v tyle nepriateľa bolo 6219 partizánov. Minister obrany exilovej londýnskej vlády ČSR generál Ingr poslal 29. septembra 1944 na Slovensko inštrukcie, ktorými chcelo MNO problém partizánov definitívne vyriešiť. Činnosť partizánskych oddielov mal riadiť a usmerňovať vojenský veliteľ. Príslušníkov partizánskych oddielov bolo treba zaradiť do vojenských jednotiek hneď, ako skončí ich úloha.

28. septembra 1944 priletel na Slovensko z Moskvy plukovník A. M. Asmolov, ktorý bol najprv poradcom veliteľa HŠPH a neskoršie jeho zástupcom. Po páde Banskej Bystrice a po prechode do hôr sa stal plukovník Asmolov veliteľom HŠPH ČSR, pretože K. Šmidke, menovaný do tejto funkcie SNR, odišiel z Nízkych Tatier pracovať do ilegality v tyle nepriateľa. Po prilete na Slovensko 8. októbra a prevzatí funkcie veliteľa 1. čs. armády sa aj generál Viest pokúsil dostať pod svoje velenie partizánske jednotky. Pritom sa oprávnenne odvolával aj na existujúci rozkaz sovietskeho maršala Koneva, veliteľa 1. ukrajinského frontu, ktorému v tej dobe operačne podliehalo celé územie Slovenska. Rozkazom maršala Koneva vydaným 7. septembra 1944 sa nariaďovalo:

1. Partizánske oddiely a brigády operačne podriadiť veliteľovi 1. čs. armády divíznemu generálovi Viestovi.

2. V organizačných otázkach a otázkach politického vedenia plniť pokyny operačnej skupiny štábu partizánskeho hnutia plukovníka Asmolova, ktorý bude pre túto činnosť dostávať pokyny od vojenskej rady 1. ukrajinského frontu. Na Slovensko prichádza na pomoc 1. československý armádny zbor v ZSSR, ktorého jednotky 6. Októbra 1944 vstúpili na československé územie. Na Slovensku prebiehal tvrdý boj. Dňa 18. októbra 1944 sa začal nemecký generálny útok na likvidáciu povstaleckého územia. Zosilnelo Nemcami bombardovanie Banskej Bystrice, letiska Tri Duby, nálety v Harmaneckej doline, Korytnickej doline. 19. októbra Nemcov posilnila z juhu Slovenska 18. tanková divízia SS Horst Wessel, ktorá sa prebýjala k Banskej Bystrici z troch strán. Vojenský tlak Nemcov vrcholil, mali lepšie ťažké zbrane ako povstalci. Povstalecké sily už nestačili. Dňa 25. októbra 1944 už nepriateľská delostrelecká paľba ohrozovala letisko Tri Duby, preto na rozkaz generála R. Viesta ihneď odletel 1. čs. stíhací letecký pluk v troch skupinách na územie, ktoré už kontrolovala červená armáda.

Dňa 26. októbra sa Veliteľstvo 1. čs. armády na Slovensku presunulo na Donovaly,

kde už boli politické orgány Povstania. Tu sa rozhodlo o prechode 1. čsl. armády na Slovensku na partizánsky spôsob boja a o pokračovaní v ozbrojenom zápase až do spojenia sa s červenou armádou. V noci na 28. októbra 1944 posledný rozkaz divízneho generála R. Viesta bol, aby v armáde sa vytvárali 100 – 200 členné partizánske skupiny. Cez Liptovskú Lužnú, Liptovskú Dúbravu za cenu vlastného života prechádzali už všetci partizáni do Lomnistej doliny na horehronskú stranu. Veľa snehu a krutá zima na tomto prechode smrti spôsobili zahynutie viac ako 90 vojakov a partizánov.

Záver

Povstanie uskutočnené ku koncu druhej svetovej vojny charakterizujeme ako kulmináciu domáceho ozbrojeného odboja a zároveň obranou vlastného územia od cudzích dobyvateľov. Väčšina obyvateľov slovenského národa si uvedomila, že žiť v strachu, fóbii o svoj život, o život svojej rodiny nemôže existovať v otroctve, bez práv a slobody. Preto povstal so zbraňou v ruke a za ohromnej podpory bojovníkom v tomto národnooslobodzovacom boji. Preto právom označujeme povstanie ako národné a bolo to slovenské. Preto aj vzdávame hold a úctu účastníkom odboja v Slovenskom národnom povstaní. Za našu slobodu sa bojovalo všade, na všetkých frontoch. Na východe v partizánskych oddieloch, v 1. československom armádnom zbore v ZSSR, na západe v západnom fronte, doma, tak ako to povedal dvojnásobný generál Milan Píka „či na západe alebo na východe všetci sme bojovali proti fašizmu“.

Po ústupe povstalcov do hôr, fašisti, nacisti a ich domáci prisluhovači páchali na povstalcov, na obyvateľstve obľudné represálie. Vraždenie Tokajík, Kremnička, Nemecká, koncentračné tábory, vypálenie obcí, osád... „Obete!“ „Nesmierne.“

Druhá svetová vojna bola aj vojnou rasistickou. Neuveriteľné represálie s občanmi, ktorí nemali „čistý“, nordický pôvod. Holokaust Slovanov, židovského obyvateľstva, Cigánov, „podradných“ ľudí. Preplnené koncentračné tábory – fabriky na smrť nevinných ľudí – žien, detí, starcov, zajatcov. To je vojna. To sú vojny. Spôsob života národov, ich kultúry sú vo vojne kruto popierané. Môže existovať medzi toľkými národmi, národnosťami, etnickými skupinami len jedna kultúra? Aké máme právo potláčať tradície, spôsob života iným národom, etnickým skupinám? To všetko prinášajú konflikty a vojny! Zvrátené ideológie ako je fašistická a nacistická, ktoré hlásajú nenávistné postoje k iným, netolerantnosť, nadradenosť, samofúbosť, nekultúrne správanie sa.

Chýba nám spoločenská kultúra. Tá, ktorú sme sa učili pochopiť. Aj sme ju pochopili a aj sme k nej svojím správaním, prezentáciou hlásili. Čo nás ovplyvnilo, že sme od svojich zásad upustili?

Rešpektujeme právo na slobodný názor na čokoľvek každého občana SR, ale nie politický názor a spoločenské aktivity kohokoľvek, ktorý vystupuje dehonestujúco proti obetiam fašizmu, nacizmu, rasizmu, okupácii demokraticky sa vyvíjajúcim krajinám. Velebenie klérofašistického štátu, jeho predstaviteľov a jeho ozbrojených zložiek, ktoré spolu s hitlerovskými fašistami vraždili tisíce našich občanov a vypálili 120 obcí je neprípustné. Tí nikdy nemôžu byť rehabilitovaní za tieto zločiny proti ľudskosti a budú v celej histórii vždy odsudzovaní.

Tí, ktorí prekrúcajú históriu 2. svetovej vojny, boj obranný a oslobodzovací boj s dobyvateľmi sa sami ponížujú, dokazujú len, že nepoznajú pravdu o príčinách expanzivnosti slabomyseľných ľudí, ktorí sa chceli zmocniť planéty, aby „čistá rasa“ mohla zotročovať a rozhodovať o živote a smrti.

V živote si musíme pripomínať tie udalosti, ktoré k nášmu ľudskému rodu, rodu „homo sapiens“ nepatria. Ak sme mali šťastie a prežili sme vojnovú ideológiu fašizmu a nacizmu, zabráňme tomu, aby sa oprášila ako neoфаšizmus a neonacizmus. Rasistická a náboženská neznášanlivosť, nadradenosť človeka nad človekom, netolerantnosť, nekultúrne správanie vedú len k osobným a spoločenským konfliktom, neslobode, nedemokracii, k záhube sebareflexie.

Cez svoj spôsob života spoznávajme aj život iných. Porovnávajme. Nie pre závišť alebo podceňovanie. Ale pre obohatenie svojho myslenia a konania. Pre svoj život. Vo svete nie je nič také dokonalé, aby nemohlo byť dokonalejšie!

Pramene a použitá literatúra:

- Autorský kolektív: Dejiny Slovenského národného povstania 1944, 1. zv. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1984.
- Peša, V. – Štepánek, Z.: Za pravdivý výklad príčin vzniku druhej svetovej války. Praha : Komentované dokumenty, 1988.
- Mnichov v dokumentech. Díl I. Zrada západních mocností na Československu. Praha : SNPL, 1958.
- Likvidace Československé republiky (Mnichov – 15. březen 1939). In: Peša, V. – Štepánek, Z.: Za pravdivý výklad vzniku druhej svetovej války. Praha : 1988. s. 102 – 108.
- Dokumenty k historii mnichovského diktátu 1937 – 1939. Praha : Svoboda, 1979.
- Smlouva o neútočení mezi SSSR a Německem ze 23. srpna 1939. Praha : Svoboda, 1971. s. 32.
- Stanislav, J.: Slovenské národné povstanie 1944 – súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny. In: SNP 1944. Zv. 18. Editor: Pekník, M., Ústav politických vied. Bratislava : Veda. Vydavateľstvo SAV, 2009. s. 13 – 54.
- Bystrický, J.: Zámery československého Ministerstva obrany v Londýne na využitie slovenskej armády pred Slovenským národným povstaním. In: SNP 1944. Zv. 18. Editor: Pekník, M., Ústav politických vied. Bratislava : Veda. Vydavateľstvo SAV, 2009. s. 82 – 104.
- Husák, G.: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní. Bratislava : 1964.
- Fremal, K.: Kapitoly z dejín protifašistického odboja na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Banská Bystrica.
- Stanislav, J. – Halaj, D.: K deformáciám interpretácie protifašistického odboja na Slovensku a SNP. In: Nezodpovedané otázky. Banská Bystrica : 1996.
- Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. Editor: Bystrický, V. Bratislava : 1991.
- Jablonický, J.: Povstanie bez legiend. Bratislava : 1990.
- Mičev, S. a kol.: Slovenské národné povstanie. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009.
- Kamenec I.: Slovenský štát. Praha : Anomal, 1992.
- Kropilák, M.: Povstanie a revolúcia. Bratislava : Obzor, 1984.
- Slovenské národné povstanie roku 1944 : Zborník príspevkov z národnooslobodzovacieho boja 1938 – 1945. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965.

Arnold (Peter) **WEISZ-KUBÍNČAN**
Protest, kresba tušom 1943-44

Československý odboj počas druhej svetovej vojny na Západe.

Mgr. Martin Posch, historický ústav SAV

Po rozbití Československa v marci 1939 sa postupne vytvorili viaceré centrá československého odboja v zahraničí. Tie hlavné sa v prvej fáze vojny nachádzali hlavne v Poľsku, Francúzsku a Veľkej Británii. V roku 1941, po napadnutí Sovietskeho zväzu nacistickým Nemeckom a jeho spojencami, sa vytvorilo dôležité centrum odbojových aktivít aj na Východe. V tomto období však už bolo československé zahraničné vojsko jasne etablované vďaka svojim predchádzajúcim aktivitám, ako boli napr. obranné boje vo Francúzsku alebo nasadenie letcov v bitke o Britániu. Avšak predtým, ako sa vôbec mohla začať vytvárať zahraničná armáda, pred jej vojakmi stáli mnohé výzvy spojené s emigráciou. V tomto texte sa budem primárne venovať odchodu do exilu a niektorým aspektom činnosti československej zahraničnej armády v Západnej Európe.

Pri rozhodnutí odísť do zahraničia svoju úlohu zohrala aj tradícia prvého československého odboja z čias prvej svetovej vojny. Mnohí československí predstavitelia pôsobili v radoch legionárskych jednotiek a spoluvytvárali povojnovú prezentáciu činnosti légii. Práve činnosť légii do istej miery inšpirovala mladších príslušníkov budúceho druhého odboja k odchodu za hranice. Zároveň, svoju úlohu zohrali aj vonkajšie impulzy, ktoré boli často spojené s tzv. veľkou politikou. Samozrejme jedným z prvých impulzov bola Mníchovská dohoda zo septembra 1938, avšak nebola posledným. Za hlavný impulz totiž pokladám rozbitie Československa a následný vznik ľudáckeho slovenského štátu 14. marca 1939. Sprievodný jav, napr. prítomnosť nemeckých jednotiek v priestore tzv. Ochrannej zóny, mohol inšpirovať časť obyvateľstva k odchodu za hranice. Práve tento impulz sa nachádza v spomienkach Jaroslava Klemeša, príslušníka československej zahraničnej armády a člena výsadku Platinum-Pewter:

„Nemci prišli, ubytovali sa a nemecký veliteľ, hodnosťou major sa ubytoval na radnici, kde úradoval v kancelárii notára. Hneď druhý deň si nechával do kancelárie posilať jedlo. Niektorí vojaci boli z Rakúska, z nich časť Viedencanov, ktorí vedeli po česky. Na námestí predvádzali vojenský drill so zbraňami, aby demonštrovali svoju moc. V obchodoch sa chovali nadradene, mali väčšiu kúpnu silu než naši obyvatelia a tak často skupili veľké množstvo tovaru. Jedna marka bola spočiatku šesť korún a neskôršie desať... pri tomto kurze sa to fuhrerovi vojenčilo“⁽¹⁾

Podobné spomienky na situáciu v Skalici udáva aj Klemešov priateľ Ludvík Čambala. Jaroslava Klemeša sa dotkla aj politická zmena režimu, kedy sa v rámci slovenskej autonómie na čele s predstaviteľmi Hlinkovej Slovenskej Ľudovej Strany značne radikalizovala politická kultúra, ako aj samotná spoločnosť. Klemešov otec, ako Čech, musel odísť na Moravu, a tak Klemeš zostal doma sám s bratom a gazdinou. Vo voľnom čase sa rozhodol počúvať zahraničný rozhlas, kde podľa svojich spomienok zachytil výzvu pre vstup do zahraničnej armády. Spoločne s niekoľkými priateľmi sa rozhodli odísť do exilu. Nakoniec, 11. januára 1940 vyrazili, avšak len on a Ludvík Čambala. Zo Skalice viedla ich cesta do Kútov, kde prestúpili na vlak do Trnavy. Noc strávili v hoteli pri stanici a na druhý deň dostali adresu na prevádzkača v Nitre. Adresu si vypočuli, nesmeli si ju však poznamenať, aby sa tým pri náhodnej kontrole neprezradili. V Nitre museli niekoľko dní čakať pokým zamrzne hladina rieky Nitra. Po nej sa totiž mali vybrať prejsť hranice a pokračovať až do Šurian. Cesta však nebola bezproblémová. S Čambalom a Klemešom totiž putoval aj poľský študent, pod ktorým sa pri tejto ceste prelomil ľad. Vďaka rýchlej pomoci sa ho však podarilo zachrániť. Následne sa všetci traja dostali spoločne do Šurian, odkiaľ sa chceli vlakom presunúť do Nových Zámkov a následne do Budapešti. Do ich plánov však zasiahlo počasie, pre silné sneženie vlak nešiel a do Nových Zámkov museli prejsť peši. Pri príchode na stanicu sa vyhli dvom maďarským strážnikom a následne čakali na rýchlik do Budapešti. Pre väčšie krytie si kúpili maďarské noviny a tvárili sa, že ich čítajú, dúfajúc, že ich nikto neosloví, keďže by ich ľahko prezradila neznalosť maďarčiny. Do Budapešti prišli okolo polnoci a po príchode na stanicu sa s nimi rozlúčil ich poľský spolucestujúci. Čambala s Klemešom zostali do rána v čakárni prvej triedy, odkiaľ sa taxíkom odviezli okolo šiestej ráno na francúzsky konzulát, kde sa prihlásili do československej zahraničnej armády. Po ich zaevidovaní im úradníci na konzuláte prisľúbili starostlivosť až do ich odchodu.

(1)

VONDRÁČEK, Jan. *Poslední parašutista: Životní příběh generálmajora Jaroslava Klemeše*. Praha: Anlet o.s., 2014, s. 17.

Z Budapešti nakoniec vyrazili 15. marca 1940. Kontroly vo vlaku sa neobávali, nakoľko sa podarilo podplatiť sprievodcu. Z vlaku vystúpili v Nagykaniszi, odkiaľ mali na druhý deň prejsť juhoslovanské hranice. Plány im však opäť prekazila príroda – bol totiž odmäk a rieka Mura sa vyliala z koryta. V tej dobe skupinu tvorilo už dvanásť vojakov, ktorí boli čím ďalej netrpezlivejší. Preto sa 20. marca rozhodli, aj napriek pretrvávajúcim zlým podmienkam, pokračovať v ceste. Nadránom sa dostali na hranice s Juhosláviou, kde ich varovala hraničná stráž, aby prešli hranice niekoľko kilometrov juhovýchodne, nakoľko miestny starosta, údajne, utečencov chytal a vracal späť do Maďarska. Skupina sa presunula, no po pohostinnom prenocovaní na osamotenom statku stretli znovu vojakov, ktorí ich eskortovali do väzenia, kde strávili 48 hodín za nelegálne prekročenie hraníc. Po uplynutí tejto doby ich z väzenia prišli „vyzdvihnúť“ 25. marca krajan

žijúci v Juhoslávii. Tí ich odviezli do Národného domu v Belehrade. Privítanie bolo podľa pamätí veľmi milé a pohostinné. Tu okrem pohostinnosti krajanov odpadla exulantom aj ďalšia starosť, už sa totiž nemuseli starať o zvyšok cesty, nakoľko patronát nad nimi prevzali Francúzi. Z Belehradu odišiel Klemeš vo vojenskom transporte. Konečnou stanicou bol Bejrút. Cestou tam, prešli mnohé historické miesta, ako napríklad Solún alebo Istanbul, avšak podľa spomienok Jaroslava Klemeša na „*veľkú prehliadku nemali čas ani peniaze*“. Do Bejrútu transport prišiel po troch dňoch, následne boli ubytovaní v kasárňach Cudzineckej légie. Odtiaľ sa ďalej preplavili do Francúzska, kde sa pridali do radov československých jednotiek vo Francúzsku. Tam sa končila ich balkánska cesta, ktorá v prípade Klemeša a Čambalu skončila veľmi dobre a okrem nepriazne počasia takmer bez problémov. Vďaka ochote budapeštianskych obyvateľov a nutnej dávke šťastia sa im podarilo vyhnúť neslávne známym väzniciam v Citadele a Toloncházi. A taktiež, vďaka ochote juhoslovanských hraničiarov, nemuseli zažiť ani spätný transport maďarským úradom. Dalo by sa povedať, že zobrazenie takéhoto vývinu balkánskej cesty je takmer ideálne, a to aj napriek nepriazni počasia a krátkemu pobytu v juhoslovanskom väzení.

Severná cesta bola podstatne kratšia, i keď ani tá nebola bezproblémová. Z územia Slovenska smerovala do Poľska a z tamojších prístavov do Francúzska. Táto cesta po porážke Poľska stratila svoj význam. Ešte predtým, však museli vojaci a aj civilisti odhodlaní bojovať za obnovenie Československa zažiť trpkú skúsenosť zo zjavnej neochoty o vytvorenie československých jednotiek na území Poľska. Ako je známe, išlo o neochotu poľskej vlády organizovať československá vojsko na svojom území a taktiež o kompetenčné spory v československom exile. Ešte v roku 1939 mnohí vojaci využili Poľsko ako prestupnú stanicu na konečnej ceste do Francúzska, kde sa prihlásili do Francúzskej cudzineckej légie. Situácia v Poľsku sa zmenila až koncom augusta 1939, kedy zásadne začalo narastať napätie v nemecko-poľských vzťahoch. Za všetko hovorí fakt, že Légia Čechov a Slovákov vznikla (napriek predchádzajúcej existencii československej vojenskej skupiny) až 3. septembra 1939.

Do bojov v Poľsku však radikálne nezasiahla, čo súvisí nielen s rýchlym postupom nemeckých jednotiek, ale aj so sovietskym útokom 17. septembra 1939. Práve jednotkami Červenej armády boli príslušníci tzv. Legionu zajatí, odzbrojení a internovaní na území Sovietskeho zväzu. Internáciou v Sovietskom zväze sa skončil príbeh poľskej časti československého odboja, avšak mnohí z nich neskôr vytvorili základ pre časť československej armády v Sovietskom zväze. Nie všetci, však mali to šťastie. Napríklad letec Imrich Gablech, bol po tom, ako sa dostal do zajatia, Sovietmi obvinený zo špionáže a uväznený na niekoľko rokov v gulagu.

Československí vojaci v zahraničí sa spočiatku museli, bez ohľadu na to, akým spôsobom sa dostali do Francúzska, prihlásiť do Cudzineckej légie, nakoľko nebolo právne možné vytvárať vojenské jednotky cudzieho štátu na francúzskom území v mierovom stave. V lete 1939 do Cudzineckej légie vstúpilo asi 600 mužov. Tento stav trval až do polovice novembra 1939, kedy bol Československý národný výbor

uznaný za kompetentný pre organizovanie a riadenie československej armády vo Francúzsku. Ešte predtým si však mnohí budúci vojaci vyskúšali povestný legionársky výcvik a taktiež národnostné ústrky. Tie pramenili z internacionality légie, kde sa často na dôstojníckych pozíciách vyskytovali ľudia nemeckej národnosti, resp. ľudia, ktorí v prísune Čechoslovákov videli určitú hrozbu pre Francúzsko. Po vypuknutí vojny a vyňatí vojakov z légie, putovali vojaci do výcvikového tábora v Agde, kde sa mala vytvoriť československá zahraničná armáda. V spomienkach účastníkov, takmer vždy nájdeme veľmi negatívne spomienky na ich pobyt vo Francúzsku. Všeobecná nepripravenosť, defetizmus neboli len určitým výmyslom nacistickej propagandy, ale realitou, ktorá sa drvivito prejavila v máji a júni 1940. Celkový stav francúzskej armády sa však bohužiaľ prejavil aj na československých jednotkách. Zbrane na výcvik mali pochádzať z obdobia prvej svetovej vojny a výstroj bola taktiež často poškodená alebo nefunkčná. Situácia ohľadne výzbroje a výstroje sa čiastočne zlepšila po nemeckom útoku v máji 1940. Československé jednotky boli na francúzsky front nasadené v júni 1940. Išlo o dva pluky s celkovou silou okolo 5000 mužov. Prvý peší pluk bol dislokovaný pri Coulommiers, kde po posilnení francúzskymi jednotkami bránil periméter na predmestí Grand Morin, nasledovalo niekoľko ústupov až po obranu prechodov cez rieky Loiru a Ocrú. Následne sa peší pluk presúval na juhofrancúzske pobrežie, odkiaľ bol evakuovaný. Druhý peší pluk bránil spočiatku prechody cez rieku Marnu, a to v úseku medzi riekou l'Oercq a mestom Le Ferte sous Jouarre, taktiež bol nútený ustúpiť a rovnako vybojoval svoju poslednú bitku pri obrane Loiry. Po páde Francúzska vystúpila prevažná časť vojakov z radov československej armády v zahraničí. Jednalo sa prevažne o mužov, ktorí žili vo Francúzsku ešte pred vojnou a vzťahovala sa na nich mobilizačná vyhláška z novembra 1939. Zvyšní vojaci boli evakuovaní do Veľkej Británie prevažne z južnej časti Francúzska. Následne sa plavili Stredozemným morom až k Gibraltáru. V spomienkach môžeme nájsť opisy toho, aké pocity vyvolával tento strategický prístav v radoch československých vojakov. Čas strávený v Gibraltári niektorí z nich využili aj na zaplávanie si v mori, po skoku do vody však zistili, že plávajú v masnote, ktorou bola znečistená voda v okolí prístavu, čo pravdepodobne nepredstavovalo ich pôvodnú myšlienku na osvieženie sa. Z Gibraltáru sa postupovalo k britským brehom v konvoji, ktorý mal chrániť vojakov pred prípadnými nemeckými útokmi. Našťastie, napriek niekoľkým poplachom, priplávali lode k brehom Veľkej Británie bez úhony.

Veľká Británia a Cholmondeley Park

Obsadenie Francúzska - spojenca, ktorý mal zastaviť na svojich opevneniach nemeckú armádu, no v skutočnosti bol porazený za 6 týždňov, znamenalo drvivú ranu morálke československých vojsk. Príchod do Británie a následné uvítanie a organizácia však znamenali isté povzbudenie. Vojaci sa stretávali s obyvateľstvom, ktoré im vyjadrovalo svoje sympatie a celkový dojem budil zdanie o veľmi dobrej pripravenosti Británie na konflikt. Čechoslováci sa mali presunúť do stanového mestečka v Cholmondeley, neďaleko Chesteru. Tu sa odohralo aj známe odopretie poslušnosti niekoľkých stoviek vojakov československému veleniu. Počas tejto vzbury sa však nedá hovoriť len o vplyve bývalých interbrigadistov na vzbúrencov, i keď je nutné dodať, že ich bola väčšina a mali pravdepodobne hlavné slovo. Dôležitým faktorom bola totiž aj otrásená morálka po porážke Francúzska a taktiež aj strach z prehry Veľkej Británie, ktorá sa ocitla v boji proti nacistickému Nemecku a fašistickému Taliansku fakticky osamotená. Odhliadnuc od otázky, či bol tento konflikt umelo vytvorený alebo išlo o prirodzenú reakciu na danú situáciu, môžeme zhodnotiť, že išlo o poškodenie mena zahraničnej exilovej reprezentácie. Potom ako nespokojní vojaci odišli k pracovným oddielom (Pioneer Corps), uskutočnila sa reorganizácia jednotiek a v auguste 1940 vznikla 1. československá zmiešaná brigáda. Nebola to však jediná reorganizácia, ktorá čakala príslušníkov československej pozemnej armády vo Veľkej Británii počas druhej svetovej vojny. V neskoršej fáze vojny boli totiž jednotke pridelené tanky a vznikla Československá samostatná obrnená brigáda, ktorá sa vyznamenala pri obliehaní Dunkerque v posledných mesiacoch vojny v Európe. Predtým, ako však mohli byť nasadení vojaci na fronte v západnej Európe, niektorí z nich sa aktívne zúčastňovali operácií na poli tzv. tajnej vojny. Práve z radov československej. pozemnej armády totiž pochádzali budúci agenti, ktorí boli v spolupráci s britskou Special Operations Executive vysielaní na okupované československé územie. Tými najznámejšími je samozrejme dvojica Jozef Gabčík a Ján Kubiš a operácia Anthropoid, avšak samotných úspešne vysadených misí bolo niekoľko desiatok a vycvičených vojakov násobne väčší počet. Ich stopu nájdeme napr. v Slovenskom národnom povstaní, ako aj v Pražskom povstaní v máji 1945.

Najznámejšími predstaviteľmi československého odboja na Západe sú bezpochyby príslušníci letectva. Napriek tomu, že sa mnohí vyznamenali v radoch Britského kráľovského letectva, tak československých letcov nájdeme už v bojoch vo Francúzku či v Poľsku. Ich činnosť vo Veľkej Británii je špecifická tým, že boli vytvorené samostatné československé stíhacie (310., 312. a 313.) perute a 311. bombardovacia peruť. Československí letci sa zúčastnili takých významných bojov, ako bola napr. Bitka o Britániu, ale aj bombardovacích náletov na nacistami okupovanú Európu. Aktívna účasť v bojoch so sebou niesla však aj nárast strát a aj preto sa napr. 311. bombardovacia peruť neskoršie sústredila,

namiesto bombardovania, na hliadkovanie pri britskom pobreží, chránenie konvojov a vyhľadávanie nepriateľských lodí a ponoriek. Problémy so stratami a ich nahrádzaním sa týkali aj pozemného vojska.

Práve riziko ťažko nahraditeľných strát bolo dôvodom nasadenia Československej samostatnej obrnenej brigády pri Dunkerque. Obrnená brigáda vznikla 1. septembra 1943 po tom, ako sa reorganizovala 1. československá zmiešaná brigáda po príchode príslušníkov československého vojska na Blízkom Východe. Politickí predstavitelia československého odboja, tak ako aj samotní vojaci, mali záujem zapojiť sa priamo do bojov pri vytvorení tzv. druhého frontu v Európe. Problémom však bolo očakávanie vysokých strát pri vylodení, ktoré československá zahraničná armáda nemala ako nahradiť. Po rôznych diskusiách sa našlo riešenie a československá obrnená brigáda sa 30. augusta 1944 preplavila cez kanál La Manche a vylodila sa v prístavoch Courseulles a Arromanches v Normandii. V októbri (8. októbra) 1944 príslušníci československej armády prevzali od britských a kanadských jednotiek obliehanie prístavu Dunkerque. Napriek nepomerne známejším udalostiam z leta 1940 bolo obliehanie prístavu v závere druhej svetovej vojny dôležitou činnosťou. Pri postupe spojeneckých jednotiek sa totiž vytvorila tzv. Dunkerská kapsa, v ktorej sa nachádzali zvyšky 226. pešej divízie a príslušníci nemeckej Kriegsmarine, spolu o celkovej sile asi 10 500 vojakov. Išlo teda o pomerne silnú silu protivníka, ktorá sa nachádzala už v spojeneckom tyle a bolo nutné tento priestor, ak nie priamo dobyť, tak aspoň zabezpečiť to, že sa nemeckým vojakom pod velením viceadmirála a Friedricha Frisusa nepodarí prelomiť obklúčenie. Práve touto úlohou bola poverená československá obrnená brigáda, a preto 9. mája 1946 zložil viceadmirál Frisus kapituláciu do rúk generála Aloisa Lišku. Táto kapitulácia predstavuje vzdanie sa najväčšieho počtu vojakov nacistického Nemecka do rúk československého dôstojníka. Niektorí príslušníci obrnenej brigády sa však na územie oslobodeného Československa dostali skôr. Symbolická jednotka sto štyridsiatich československých vojakov totiž sprevádzala 3. americkú armádu pod velením generála Pattona a pri ich vstupe na pôvodné územie Československa vztýčili štátnu vlajku v Chebe dňa 1. mája 1945.

Po skončení bojov v Európe sa postupne vracali príslušníci československej zahraničnej armády na Západe do oslobodeného Československa. Vďaka obyvateľstva, resp. jeho elít, však mala pomerne krátke trvanie. Pre komunistických predstaviteľov totiž vojaci československej zahraničnej armády predstavovali jednu z hlavných prekážok pri získavaní moci. Pri snahe o oslabenie pozícií odbojárov a príslušníkov armády šírila komunistická propaganda mýtus o tom, že mnohí vojenský predstavitelia museli odísť zo svojich funkcií kvôli zlyhaniu počas druhej svetovej vojny, resp. niektorých falošne obviňovala z kolaborácie. Tento nepravdivý a umelý mýtus bol živený aj po februári 1948 mnohými prorežimnými historikmi. Išlo o jeden z mnohých útokov voči účastníkom československej zahraničnej armády. Po nástupe komunistického režimu sa rozpútalo otvorené prenasledovanie skutočných, ako aj imaginárnych protivníkov z radov bývalej československej

armády v exile. Mnohí z nich boli neprávom väznení, mučení, ale aj popravení. Menšia časť z nich sa rozhodla opäť odísť za hranice a vytvoriť už tretí - tentoraz protikomunistický odboj. Úspešného vyvrcholenia tohto boja sa však už nedočkali.

Použitá literatúra:

CSÉFALVAY, František.

Vojenské dejiny Slovenska V. (1939 – 1945).

Bratislava : Magnet Press, 2008, 287 s.

HANZLÍK, František.

Diskriminace a perezkuce vojaků Československu v letech 1945-1955.

Praha: Powerprint, 2015, 107 s.

PLACHÝ, Jiří.

Horší než doba války: Osudy parašutistů z Velké Británie v poúnorovém Československu.

Cheb: Svět Křídél, 2014, 370 s.

VONDŘÁČEK, Jan. Poslední parašutista: Životní příběh generálmajora Jaroslava Klemeše.

Praha: Anlet o.s., 2013, 211 s.

Vlajku na slávnej fotke vztýčil skutočný východniar

Andrej Matišák, Pravda 23.02.2020

Svoje rodisko opustil. Padol už za novú vlasť, ale túžil navštíviť tú starú. Príbeh Michaela Stranka, ktorý sa narodil ako Michal Strenk 10. novembra 1919 v obci Jarabina, stále na Slovensku nie je príliš známy. Je však súčasťou svetovej histórie. Bola to bitka, ktorú možno počas druhej svetovej vojny ani Spojené štáty nemuseli zviať. Do dejín sa však napokon nezapísala len krutými bojmi a približne 25-tisíc obeťami, ale aj jednou z najslávnejších fotografií sveta. Snímka Joea Rosenthala z agentúry AP bude mať 23. februára 75 rokov. Fotografia zachytáva vztýčenie vlajky príslušníkmi americkej námornej pechoty na ostrove Iwó-džima počas bojov s Japoncami. Medzi šiestimi mariňákmi je na snímke aj rodák zo Slovenska Michael Strank.

Slávna fotografia Joea Rosenthala z agentúry AP bude mať 23. februára 75 rokov.
Autor: AP

Ikonický moment

“Snímka vztýčenia americkej vlajky na hore Suribači na Iwó-džima je pravdepodobne jeden z najznámejších a emocionálne najsilnejších ikonických momentov druhej svetovej vojny v Pacifiku. Ďalšie dve spomienky týkajúce sa tohto konfliktu, ktoré sú zafixované v amerických myšliach, útok na Pearl Harbor a zhodenie atómových bômb, sú problematickejšie. Naopak, vztýčenie vlajky je symbolom víťazstva a triumfu,” povedal pre Pravdu Daniel Sneider, expert na americkú zahraničnú politiku a Áziu zo Stanfordovej univerzity.

Ako sa chlapec z Jarabiny, ktorá sa nachádza v okrese Stará Ľubovňa, dostal na ostrov Iwó-džima v Pacifiku? Rodina Michaela Stranka odišla z Československa, keď mal len šesť rokov.

“Je veľkou škodou, že sa o ňom nezachovalo príliš veľa informácií. Strank sa napríklad nerád fotil. Vyhýbal sa tomu aj na vojenskej akadémii. Povedal by som však, že bol naozaj srdcom východniar. Jeho povaha sa v tom nezaprela,” uviedol pre Pravdu Branislav Ilkovič z Neziskovej organizácie Michala Strenka v Starej Ľubovni. “Bol tvrdý, bol veľmi prísny na svojich podriadených vojakov. Mimoriadne veľa s nimi cvičil. Ale bolo to preto, lebo Strankovi záležalo na tom, aby zvládli vojenské povinnosti. Vojakom vstúpil, že keď budú poctivo cvičiť a trénovať, tak im to na bojisku zachráni život. Bol takou sliepku, ktorá si pod krídlami chráni svoje kurčatá. Veľmi mu na vojakoch záležalo, stále ich chránil. Strank bol za nich schopný sa aj pobiť v krčme, za čo ho degradovali. Bolo v ňom niečo otcovské. Hovoria o tom vojaci v dokumente o Strankovi. Mali pocit, že pri ňom vojnu prežijú. Dodával im pocit istoty,” opísal Ilkovič.

Spomenutý dokument sa volá Chlapec, ktorý chcel byť prezidentom. Už zajtra, v nedeľu 23. februára si ho môžu záujemcovia pozrieť o šiestej večer v bratislavskom kine Mladosť. Strank počas štúdia na strednej škole uviedol, že by chcel byť americkým prezidentom. Odpovedal tak na otázku pre žiakov, čo by chceli robiť, keď budú dospelí.

Bitka o Iwó-džima

Strank skončil štúdium na strednej škole v Pensylvánii v roku 1937 a pracoval ako robotník na stavbe ciest. USA v tom čase ešte stále pociťovali následky svetovej hospodárskej krízy. Ale už sa blížila druhá svetová vojna. V roku 1939 sa Strank dostal do Zboru námornej pechoty USA v Pensylvánii. V rokoch 1939 až 1942 cvičil a slúžil v Spojených štátoch a na Kube. Strank dosiahol hodnosť seržanta, bol súčasťou elitného 3. práporu Marine Raiders. Bojoval na Šalamúnových ostrovoch a na ostrove Bougainville v Papue Novej Guinei. V roku 1944 ho preradili do 28. pluku námornej pechoty, 5. divízie. Neskôr sa zapojil do bitky o japonský ostrov Iwó-džima. Od 19. februára 1945 do 26. marca 1945 tu americké jednotky námornej pechoty a námorné sily bojovali proti cisárskej japonskej armáde. "Bitka o Iwó-džima bola mimoriadne náročná. Americké sily čelili vynikajúcej obrane, ktorú vytvoril japonský generál Tadamiči Kuribajaši. Pred útokom USA evakuoval civilistov do Japonska. Z malého ostrova vytvoril špeciálne bojisko," reagoval pre Pravdu profesor Floridskej štátnej univerzity G. Kurt Piehler, ktorý je riaditeľom Inštitútu druhej svetovej vojny. "V tom čase už takmer neexistovalo japonské námorníctvo, takže sa dá argumentovať, že Iwó-džima sa dal obísť. Vojenský lídri však ostrov chceli získať ako budúcu leteckú základňu pre americké stíhačky, ktoré by počas leteckej ofenzívy eskortovali ťažké bombardéry. Po dobytí ostrova a vytvorení prístávacích dráh tu poškodené ťažké bombardéry núdzovo pristáli asi 2 400-krát," pripomenul Piehler, ktorý napísal knihu Americký spôsob, ako si zapamätať vojnu.

Strankovi sa ostrov Iwó-džima stal osudným. Do bitky sa zapojil od jej začiatku. Američania očakávali, že vulkanický ostrov sa im podarí dobyť pomerne rýchlo. Bola to prvá veľká bitka na japonskom území. Americkým vojakom sa tak darilo postupovať len za cenu značných obetí, ale 23. februára 1945 šesť mariňákov vztýčilo vlajku na hore Suribači. Okrem Stranka sa na tom podieľali Ira Hayes, Harold Schultz, Franklin Sousley, Harold Keller a Harlon Block. Zaujímavosťou je, že to bolo už druhé vztýčenie vlajky v ten deň na Suribači. Mariňáci na druhý pokus nahradili menšiu vlajku väčšou.

Takto sa Strank dostal na Rosenthalovu fotografiu. Bohužiaľ sa už nedožil toho, aby zistil, že snímka sa stala veľmi slávnou. Veď na jej základe v roku 1954 na národnom cintoríne v Arlingtone odhalili pamätník americkej námornej pechoty. Strank na Iwó-džima zahynul 1. marca 1945 vo veku 25 rokov. Pochovaný je v Arlingtone.

Strank ako inšpirácia

“Je to smutné, ale príbeh jeho smrti tiež hovorí o tom, aký bol človek. Strankova prieskumná jednotka sa dostala do obklúčenia Japoncov. Ako veliteľ to vyhodnotil tak, že jedinou šancou, ako sa z toho dostať, bolo zavolať delostreleckú podporu z vlastných lodí. Stranka zasiahla americká strela,” vysvetlil Iľkovič. “Využil však šancu. Na vlastnú kótu, na ktorej sa nachádzal, dal príkaz strieľať. Po ukončení strelby sa ukázalo, že Strank bol jediný, kto pri tom padol. Prežili vojaci ležiaci pár metrov od neho. Posledné Strankovo rozhodnutie im zachránilo život. Ukázalo, aký bol odvážny a ako bral ohľad na svojich chlapcov, hoci riskoval život,” povedal Iľkovič.

Ten pripomína, že Strank narukoval do americkej armády aj preto, že jeho mama mu veľa rozprávala o Československu a o Jarabine. “Veľmi túžil ísť ako vojak do Európy, oslobodiť Československo. Vďaka svojim schopnostiam sa však dostal do elitných mariňáckych jednotiek, ktoré sa vtedy formovali, a do Pacifiku. Jeho sen prísť do Československa sa teda už nesplnil,” dodal Iľkovič. Strankov príbeh a jeho morálne hodnoty však slúžia ako inšpirácia. “Zosobňuje hrdinskú odvahu byť slobodný a hlboké puto medzi našimi krajinami. Tak, ako sa počas druhej svetovej vojny zjednotili slovenskí patrioti v Slovenskom národnom povstaní proti totalite režimu, Strank a mnohí ďalší bojovali za slobodu na druhej strane sveta vo vojne v Pacifiku. Je nám cťou, že si môžeme pripomenúť jeho odkaz,” uviedol hovorca amerického veľvyslanectva na Slovensku Griffin Rozell. “Slovenská prezidentka Zuzana Čaputová na minulotýždňovej Mníchovskej bezpečnostnej konferencii povedala o transatlantickej aliancii, že sme spoločensťvo hodnôt, ktorého sila závisí od našej schopnosti tieto hodnoty brániť, presadzovať ich a každodenne podľa nich konať. Keď chránime naše spojenectvo, netýka sa to len vojenských rozpočtov a zbraní. Je to tiež obrana prostredníctvom našich politických, hospodárskych a sociálnych programov proti útokom zo strany iliberálnych vonkajších a vnútorných nepriateľov. Mali by sme oslavovať historické víťazstvá, ale vždy tak, aby sme ukázali, že sme schopní čeliť novým výzvam. Nebojujeme, aby sme prelievali krv, bojujeme, aby sme si získali srdcia a mysle,” reagoval pre Pravdu autor knihy Transatlantické traumy Stanley Sloan z Atlantickej rady USA.

Michael Strank (10. november 1919 – 1. marec 1945) Autor: STRANK.ORG

Michael Strank

Narodil sa ako Michal Strenk 10. novembra 1919 v obci Jarabina blízko Starej Ľubovne. Mal šesť rokov, keď s rodičmi odišiel do USA, kde sa narodili jeho bratia Petro a John a sestra Mary.

Pred druhou svetovou vojnou sa prihlásil do armády, v roku 1939 sa dostal do Zboru námornej pechoty USA.

Dosiahol hodnosť seržanta, bojoval na Šalamúnových ostrovoch a na ostrove Bougainville v Papue Novej Guinei, od 19. februára 1945 sa zapojil do bitky o japonský ostrov Iwó-džima.

Na hore Suribači na Iwó-džima 23. februára 1945 Strank a ďalších päť mariňákov vztýčili vlajku USA. Moment zachytil fotograf agentúry AP Joe Rosenthal.

Strank zahynul na Iwó-džima 1. marca 1945 vo veku 25 rokov.

Fotka z hory Suribači slúžila ako inšpirácia pre sochára Felixa De Weldona, autora vojnového pamätníka námornej pechoty USA v Arlingtone vo Virgínii.

Stranka v roku 2006 vo filme Vlajky našich otcov režiséra Clintu Eastwooda stvárnil herec Barry Pepper.

Deťom vysvetľujeme, ako sa skrýva fašizmus

Branislav Ilkovič z Neziskovej organizácie Michala Strenka v Starej Ľubovni hovorí, ako ho zaujal príbeh slovensko-amerického mariňáka narodeného v Jarabinej. Mali sme pocit, že je príliš zabudnutý. Pritom Strank toho veľa dokázal, v USA je uznávaný,“ povedal pre Pravdu Ilkovič.

Ako ste sa dostali k histórii druhej svetovej vojny?

Priviedol ma k nej môj starý otec a potom som sa jej venoval ako zberateľ. Dedo bojoval v druhej svetovej vojne. Na jej konci bol aj osobným šoférom generála Ludvíka Svobodu. Jeho príbehy ma vtiahli do tej doby. Postupne som chcel so svojou zberateľskou vášňou urobiť niečo viac. Chcel som ten odkaz posunúť ďalej, tak, ako ho starý otec odovzdal mne. Hovorím o mladej generácii, ktorá sa podľa mňa dnes tak trochu stráca a je apatická. Z tejto myšlienky vzniklo vojenské múzeum, ktoré má vzdelávací charakter. Moju zbierku som chcel využiť na niečo dobré, na odovzdanie posolstva, aby tu niečo po nás zostalo. Aby sme nezabudli na odkaz druhej svetovej vojny. Hľadali sme potom vhodný názov, ako by sme pomenovali expozíciu. Mali sme viac rôznych nápadov, ale potom nám prišlo na um, že máme v okrese rodáka Michaela Stranka.

O ktorom sa veľa na Slovensku nehovorí.

Mali sme pocit, že je zabudnutý. Pritom toho veľa dokázal, v USA je uznávaný. Preto sme použili jeho meno, samozrejme, so súhlasom rodiny. Strankov osobný príbeh nás veľmi zaujal. Bol to tvrdý a skúsený vojak so zaujímavým životom. Preto sme sa rozhodli venovať mu časť expozície. Dokázal byť veľmi ľudský, mal morálne hodnoty, ktoré dnes chýbajú mnohým. Mal odvahu, bol aj tvrdý, ale zároveň bol otcovským typom.

Strank je na jednej z najslávnejších fotografií sveta.
Vy robíte aj vzdelávacie podujatia pre deti.
Ako reagujú na jeho príbeh?

Robíme tábory so zameraním na vojenstvo, učíme deti dávať prvú pomoc a podobne a do toho vsúvame dejiny. Na začiatku som bol skeptický. Mal som pocit, že dnešné deti sú stratené a nedá sa s nimi pracovať. Ale skúsil som to. A zistil som, že nie sú stratené, že mi dodávajú energiu. Možno my starší sme stratení a lámeme nad mladou generáciou palicu. Deti hlcú históriu, len je im ju potrebné správne podať. Musíme im vysvetliť, čo sú bludy, ako sa aj v dnešnej dobe skrýva fašizmus. Vzdelávame žiakov škôl tak, že im vysvetľujeme paralely. Porovnanie toho, čo sa dialo v rokoch 1938, 1939 s dnešnou dobou. Lebo tie paralely existujú. Mladí ľudia sú frustrovaní, nezamestnaní, hľadajú sa. Ľahko ich potom ovládnu rôzne ideológie, i fašizmus a rasová neznášanlivosť. Je potrebné deťom vštepiť, že nie sú stádo, že majú vlastný rozum. Keď počúvajú napríklad Kotlebu, aby chápali, čo je za tým, akí ľudia sa im prihovárajú a čo môže znamenať ich vláda.

Súčasný fašizmus na Slovensku a kultúra znevýhodnených skupín.

Jozef Ťažký, oddelenie KOOR ÚR SZPB

Ak si dáte otázku prečo projekt Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov a Ministerstva kultúry SR o kultúre znevýhodnených skupín je spoločným projektom, odpoveď bude z nášho pohľadu prirodzená. Spoločné majú to, že fašizmus, v tomto prípade nacizmus, vo svojej podstate, okrem iných obviňovaní, viní za spoločenské problémy a krízy vždy niekoho, niektoré skupiny ľudí, etniká. Dokázal to pred, a neskôr počas 2.svetovej vojny. Máme s týmto jeho správaním sa historickú skúsenosť. Najskôr fašisti, vtedy pri moci, znevýhodňovali mnohé skupiny ľudí, ktoré v konečnom dôsledku boli určené nadľuďmi na vyhladenie.

Ďalej preto, že kultúra je nevyhnutná súčasť kvalitatívnej zmeny a prostriedok pretvárania spoločnosti. (Antonio Gramsci 1891 – 1937 taliansky filozof, politik, politológ).

V súčasnej dobe, keď sa nebojuje zbraňami a netečie krv na bojiskách našej vlasti, hoci vo svete, žiaľ, krvavé vojnové konflikty prebiehajú, existujú iné skryté formy ako by mohol byť fašistami označený ako spoločenský škodca hocikto. Môže to byť prakticky akákoľvek skupina, ktorá sa dá vymedziť, ktorá sa nejakým spôsobom odlišuje od inej, vyvolenej skupiny národa.

Ak je fašizmus úspešný – taká je historická skúsenosť- nevyhnutne časom vedie ku vylučovaniu, k odstráneniu danej neželanej skupiny obyvateľstva, alebo jej obmedzovaniu v živote.

Hrozba fašizmu je stála. Nepominula. Pominuli možno iba niektoré metódy, vonkajšie formy a prejavy, ale fašizmus svoju podstatu nezmenil.

Na druhej strane ak niekto pochoduje v uniforme a používa nacistické alebo fašistické symboly, alebo je rasista, to z neho ešte fašistu nerobí.

Propaguje tým svoje názory, čo je rovnako nebezpečné a odsúdeniahodné. Skutočné nebezpečenstvo hrozí, ak sa fašizmus dostane k podielu na politickej moci, alebo k moci úplne.

Nie každý, koho politickí odporcovia aj my v hovorovej reči označíme za fašistu, v skutočnosti fašistom aj je.

Pozorní musíme byť aj na- i keď nie priamo fašistické- mnohé „fašizoidné“ prvky v spoločenskom správaní sa.

Lepšie bude rozlišovať medzi fašizmom, radikálnou pravicou, extrémistami, rasizmom... . Veci pomenovávať pravými menami.

Správny výklad pojmu fašizmus je prvým krokom na ceste k jeho odstráneniu, prípadne aspoň k výraznému oslabeniu jeho vplyvu. Také je prvoradé poslanie nášho Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov.

Tu je ten pomyselný mostík kde nachádzame spoločné prepojenie

kultúry a kultúrnych potrieb národa v boji proti extrémizmu, neonacizmu, fašizmu či antisemitizmu.

Ľudí vždy motivuje zúfalstvo a frustrácia zo stavu, ktorý je pre nich obťažujúci, niekedy už naozaj neprijateľný. Ak sa neodstraňujú príčiny tejto frustrácie vzniká nespokojnosť. Urážanie nahnevaného človeka, vysmievanie sa mu, dávanie mu najavo, že jeho znepokojenie neberiete vážne, môže mať veľmi vážne dôsledky.

Slovenský zväz protifašistických bojovníkov je spoločenská organizácia, nie je to stranícka ani politická organizácia. Preto i náš boj proti fašizmu, ktorý sa najmä po roku 1989, keď sa na Slovensku zmenili spoločenské pomery, začal rozmáhať, má primerané demokratické formy činností spoločenskej organizácie. Je treba prispôbiť sa danej situácii a stále zdokonaľovať úsilie antifašisticky pracovať. Nemôžeme si nahovárať, že fašistické a neofašistické prejavy v našej spoločnosti neexistujú.

Nositelom týchto prejavov vo verejnom živote je dnes často pertraktovaná Ľudová strana Naše Slovensko. Nie je to jediná organizácia fašistického zamerania. Celkovo ich je okolo 13. Treba aj im venovať patričnú pozornosť, i keď sú okrajové a ich spoločenský význam nie je veľký.

Je rozdiel medzi tým, čo hovorí o fašizme zákon a právo a medzi tým, aké je reálne konanie fašistov, aké je pozadie konania príslušníkov tejto organizácie.

Považujeme za dôležité, aby členská základňa zväzu protifašistických bojovníkov bola dobre informovaná, aby bola vzdelaná, aby vedela rozlišovať čo je a čo nie je fašistické.

Definícií fašizmu je mnoho, líšia sa. Nie je ani úlohou v rámci tohto príspevku robiť politologickú analýzu a tvoriť definície. Keby bolo jednoduché jasnú a čistú definíciu fašizmu vytvoriť, už dávno by existovala.

Podstatné pre to, ak chceme podľa ktorejkoľvek platnej definície postupovať, je pochopiť zásadný rozdiel medzi fašistickým režimom, fašistickým hnutím a fašistickým správaním sa.

Podľa pomeru k ostatným spoločenským silám sa tiež charakteristiky, aj správanie sa fašizmu, menia. Rovnako sa menia okamihom, keď fašizmus má k dispozícii štátny, a najmä represívny aparát.

Aká je nová tvár fašizmu.

Rôzne fašistické hnutia a režimy od obdobia druhej svetovej vojny, pred jej začiatkom až po dnes, zjednocujú rôzne ekonomické a sociálne politiky. Tie rozdeľovali obyvateľstvo podľa iných než triednych hraníc. Ekonomicky i kultúrne znevýhodňovali jednu a zvýhodňovali druhú skupinu, rasu, národnosť.

Po prvýkrát bol hitlerovským fašizmom realizovaný masový štátny program odoberania ľudských a občianskych práv jednotlivým skupinám

obyvateľstva, ich ekonomické znevýhodňovanie. Či to boli Židia, Arabi, moslimovia, černosi, Turci, Slováci alebo Maďari, relevantné bolo len to, že z tohoto koncentrovaného útoku na tieto skupiny sa vytvárali ekonomické zvýhodnenia inej skupiny (napríklad arizácia). Treba si tieto paralely i v súčasnosti všímať, venovať im patričnú pozornosť.

V praxi pojmy neonacizmus a nacizmus spájame automaticky s druhou svetovou vojnou. Hitlerovou národnosocialistickou robotníckou stranou, Hitlerovou treťou ríšou, holokaustom, rasizmom, plynovými komorami koncentračných táborov.

Taktiež sa spája s vyvrcholením pravicového extrémizmu, s primitívnosťou, arogantnou vojenskou silou a krutou totalitou.

Ak si dnes zameníme skutočné vlastenectvo a pripisujeme mu nálepku nacizmu len preto, že vlastenec je prirodzene proti umelo vytvorenému multikulturalizmu, alebo ak uprednostní vlastenec národnú suverenitu a odmieta umelú konštrukciu diktátu európskych štruktúr, potom sa nečudujeme, že bežný príjemateľ týchto názorov sa môže cítiť popletený.

Politici sa radi skrývajú za čokoľvek, čo im napomôže k extrémnemu úspechu, alebo čo im umožní skryť vlastné chyby či nedostatky – žiada si to rovnako na to dávať pozor.

Základy fašistického zmýšľania nie sú nijako zvlášť mladé. Sú podstatne staršieho dáta.

Filozofické korene fašistického myslenia siahajú k popieraniam hodnôt osvietenstva niekedy od 19. storočia.

V každom prípade fašistami vnímaný úpadok spoločnosti, podľa nich, charakterizuje napríklad argument, že nárast korupcie dosiahol vrchol. Civilizácia je podľa nich na pokraji kolapsu. Nemajú očakávania, že stav sa zlepší, nerezigujú, neočakávajú koniec, ale vidia svoju životnú príležitosť v tom, že oni a fašizmus všetko vyrieši. Oni otočia úpadok, zariadia znovuzrodenie konkrétneho národa.

Na Slovensku sú podľa fašistov ohrozeným národom Slováci. Zdôrazňuje to najmä Ľudová strana Naše Slovensko. Podľa svojho vlastného presvedčenia bojujú za očistu a vytvorenie novej alternatívnej spoločnosti, alebo aspoň obrodného spoločenského usporiadania.

Demokracia ako forma vlády, podľa nich, zlyhala a je absolútne nevyhnutné ustanoviť nový spoločenský poriadok. Môžeme ho nazvať fašizmus, aj keď ho oni takto nenazývajú.

Častý príklad tohto názvu je tzv. stavovský štát. Kotlebove prejavy, články, dokumenty, ktoré nazývajú svojím programom, sú všetky preplnené pojmami ako konzumný a bezbrehý liberalizmus, zvrátenosť v médiách, nízkoúrovňová kultúra, paraziti, zdegenerovaná spoločnosť. Kotleba a jeho prívrženci jasne zatracujú súčasný politický systém, pasujú sa do roly antisystémového hnutia. Tárание o apolitickej politike je tiež iba jednou z týchto snáh. Presne tak to robia všetky fašistické strany vo svete. Robili tak v minulosti, robia tak aj dnes.

V doktríne Kotlebovej strany je niekoľko vnútorných i vonkajších nepriateľov. Sú nimi súčasná zvolená skorumpovaná vládna garnitúra a všeobecne politici

štandardných politických strán, rómske etnikum, alebo židia. Z vonku nás na smrť ohrozuje Islam a utečenci. Od tohoto všetkého chce ĽSNS Slovensko očistiť a nastoliť poriadok.

Toto je to, čo robí z Kotlebu fašistu.

Nie to, ako sa správa podľa práva, ale ako sa vecne ukazuje, ako myslí, ako koná. Konanie Ľudovej strany naše Slovensko je fašistické.

V našom Zväze by sme mali pochopiť, snažiť sa čo najlepšie pochopiť, aké je myslenie fašistov, lebo len vtedy, keď ich myslenie a ich prístupy budeme vedieť rozpoznať, budeme vedieť proti fašizmu aj účinne bojovať.

Zásadne jednou z možností boja našej organizácie proti súčasnému fašizmu, neofašizmu, neonacizmu je kultúra a prostriedky kultúrneho prejavu proti týmto formám myslenia v spoločnosti.

Nie sme politická strana! Politické nástroje nie sú vlastné činnosti našej organizácie. Môžeme nadväzovať na tradície Štúrovcov, tradície protihitlerovského boja v období druhej svetovej vojny, ktorý na Slovensku vyústil do Slovenského národného povstania. Tým, ako sa ľudia a národ v povstaní zachovali, stali sme sa súčasťou víťazných mocností. Nie sme porazený štát, hoci sme do vojny vstupovali ako fašistický Slovenský štát, spojenec hitlerovského Nemecka. V súvislosti s týmto si treba uvedomiť a všímať, že Marián Kotleba vytrvalo na sebe pracoval, prispôboval svoj štýl aj rétoriku podľa toho, ako na neho reagovali ľudia, ktorých sa snaží v čo najväčšom počte osloviť. Podľa toho ako predpokladal, čím by ich mohol osloviť. Svoje presvedčenie po celý čas nezmenil. Ako politik vždy sa snažil a snaží získať u potenciálnych voličov maximálny úspech.

Keď hovoríme o kultúre a znevýhodňovaní skupín, u Kotlebu jasne vidieť aj boj proti kultúre rešpektíve kultúrnym prejavom niektorých skupín obyvateľstva. V praxi sa ukázal, keď konal ako župan proti alternatívnemu divadlu v Banskej Bystrici. Jeho konanie bolo v kontexte jeho kultúrnej očisty. Ak mu to dovolíme, môžeme očakávať eskaláciu takéhoto konania aj v iných oblastiach. Výsledok vo voľbách a úspešnosť Kotlebovej strany možno hodnotiť tiež ako dôsledok, že nedokážeme našim deťom a mladej generácii vysvetliť, čo fašizmus je, že fašizmus je z určitého pohľadu, najväčšie zlo, s akým sa v živote stretnú.

Do fašistických hnutí v medzivojnovom období vstupovalo veľa ľudí. Niektorí pre nejakú časť ich programu, ktorá sa mu zdala príťažlivá. Neskôr sa aj stali plnokrvnými fašistami. Mnohí zasa, ihneď, ako spoznali skryté zámery fašistov, fašistické hnutie opustili. Množstvo bývalých fašistov napríklad v Anglicku prebehlo z fašistického tábora a proti fašizmu aktívne bojovalo.

Potrebuje náležité vzdelanie, ktoré u každého jedinca nemusí byť nevyhnutne formálne. Rovnako treba mať schopnosť kriticky myslieť. Je jednoduché podľahnúť rôznym teóriám, na ktorých napríklad aj Kotlebova strana do značnej miery založila svoju kampaň.

Vzdelávanie je v dlhodobej perspektíve jediná odpoveď ako tento problém a fenomén riešiť.

Medzi základné povinnosti v zmysle poslania Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov je bojovať proti neonacizmu, neofašizmu, antisemitizmu, rasizmu, xenofóbii atď.

Rozhodne nám záleží na tom, ako bude SZPB niesť odkaz bojovníkov v Slovenskom národnom povstaní, ale aj bojovníkov proti fašizmu v 2. svetovej vojne, nielen v domácom odboji, ale tiež v zahraničných odbojových organizáciách, resp. v armádach, ktoré bojovali proti fašizmu na území iných štátov.

Za pomerne významný počín v spoznávaní zla fašizmu mladou generáciou považujeme iniciatívu Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, a to spolu so školami a učiteľmi na školách, v rámci 75. výročia ukončenia druhej svetovej vojny. Dialo sa ak v rámci dištančného vzdelávania, počas epidémie COV-19, keď Slovenský zväz protifašistických bojovníkov organizoval prostredníctvom Komisie žien, učiteľov a mládeže projekt Kytica 75 ruží k 75. výročiu ukončenia 2. svetovej vojny.

Žiaci základných škôl a študenti stredných škôl vo svojich prácach odovzdávajú prostredníctvom svojich prác odkaz bojovníkov proti fašizmu na základe osobných skúseností svojich príbuzných a blízkych ľudí. Sprostredkovávajú spomienky na to, čo fašizmus v minulosti reálne spôsobil. Dostávajú takto aj priestor rozvíjať svoje schopnosti literárne sa vyjadrovať.

Mnohými podobnými spôsobmi obmedzovania, vylučovania či znevýhodňovania ako v minulosti, sú vystavované určité skupiny ľudí aj dnes. Tam, kde sa rozmáha extrémny liberalizmus, neofašizmus a neonacizmus, xenofóbia, antisemitizmus.

Je paradoxné, že mnohí politickí odporcovia fašizmu, extrémizmu, xenofóbie, homofóbie, napriek všetkému tomu odporu, „úspešne“ sedia v parlamentných laviciach s fašistami.

Ľudová strana Naše Slovensko je parlamentná strana.

Ako sa z človeka stane fašista.

Fašizmus oslovil mnohých ľudí naprieč všetkými triedami a sociálnymi skupinami. Dôvod na jeho vznik treba teda hľadať aj inde než v triednom boji.

Ľudskou túžbou je byť autonómnou nezávislou osobnosťou na jednej strane, a zároveň aj integrálnou súčasťou väčšieho spoločenstva.

Problém nastáva, keď túžba prežiť a spolunáležať k väčšiemu spoločenstvu zvíťazia nad rozumom bez ohľadu na to, ako môžeme ublížiť iným ľudským bytostiam.

Ľudská snaha prináležať k určitej skupine, a zároveň snaha o vlastný význam a miesto pod slnkom, spolu so snahou prežiť, môžu skončiť identifikáciou seba samého s vyšším zmyslom a postupne zmeniť ľudí na nástroje násilia.

Základné jadro fašistickej ideológie, snaha o regeneráciu národa, komunity, bola v nedávnej minulosti vedená elitou (v Nemecku pred vojnou a počas vojny bola elitou SS, v slovenskom vojnovom kontexte to bola Rodobrana).

Identifikácia s danou skupinou má svoj základ v ľudskej psychológii a vedie v myslení k paranoji. Na jednej strane neohraničený idealizmus a fanatická

oddanosť novému, obrozenému národu, na druhej strane bezohľadné násilie voči domnelým nepriateľom tohoto zmysleného národa.

V živote sa často stretávame s odborným pojmom kognitívna disonancia. Kognitívna disonancia vzniká pri rozpore medzi postojom, znalosťami, vierou, správaním sa a skutočným stavom vecí.

Veľmi zjednodušene povedané: Je ľahšie niečo si odôvodniť, prečo to tak je, ako to je, ako niečo reálne urobiť pre zmenu seba, alebo vecí samotných.

Podľa viacerých výskumov majú ľudia tendenciu fakty selektovať a ignorovať to, čo nie je v súlade s ich názormi, a naopak. To, čo je ich pohľadu na svet blízke alebo blízke vnímaniu komunity, s ktorou sa identifikujú, majú tendenciu považovať automaticky za dôveryhodnejšie a pravdivejšie, často bez ohľadu na fakty. Do istej miery je to prirodzené. Problém nastáva vtedy keď sa to preženie. Deje sa to i fašistom. Oni majú dopredu určený názor, nie sú ochotní akceptovať fakty prichádzajúce z okolia. Potom je veľmi náročné fašistom vysvetliť iné názory než tie, ktoré sú ich vlastné (pozn. keby len im), prípadne vyvrátiť im množstvo teórií, ktoré šíria. Napríklad z pohľadu, že svet ovláda židovské sprisahanie, je vždy pravda (ich pravda). Ak tvrdíte opak, ste zmanipulovaný hlupák, podplatený, alebo Žid.

Východiskom môže byť vzdelanie a výchova ku kritickému mysleniu. Naše podceňovanie nebezpečenstva fašizmu vyviera z nášho nepochopenia tohto fenoménu. Fašizmus automaticky považujeme za niečo zlé, o čom netreba ani hovoriť, pretože sme ho už aj tak zničili počas druhej svetovej vojny a už sa nevráti. Nepýtame sa prečo je to zlo a čo ho spôsobuje. Naše deti v školách sa o tom učia málo, navyše je to „nuda, lebo to už bolo dávno“.

Fašizmus, ak ho budeme ignorovať, nezmizne. Veľmi nám nepomôže ani to, ak sa naučíme kedy a ako vznikol. Tieto informácie musíme mať. Zároveň musíme nájsť aj príčiny ako vznikol. Ak je to vôbec možné, pokúsiť sa príčiny jeho existencie odstrániť, alebo aspoň minimalizovať. Také je základné poslanie našej organizácie Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov.

Hľadáme spojencov. Obraciame sa na mladú generáciu, na žiakov škôl. Chceme na základe skúseností, vecných a osobných, od ešte tých pár žijúcich pamätníkov a účastníkov Povstania či druhej svetovej vojny, aby budúce generácie niesli protifašistický odkaz, aby sa vedeli orientovať v čom je fašizmus z nášho pohľadu skutočne spoločenským zlom.

Podstatnú úlohu v tomto úsilí má poznanie práce historikov. Práce bez nánosov ideológií, čisté historické fakty, ktoré objektívne ukazujú, kde sme boli, kde sme, kde smerujeme.

Literatúra:

Jakub Drábik – Fašizmus, články a príspevky do periodík.

Kolektív: Dejiny Slovenského národného povstania.

Peter Šumichrast a kol.: Slovensko proti fašizmu na strane demokracie.

Časopis: Studia Politica Slovaca.

Časopis: Pamäť národa

Výber zo zborníka

75. ruží víťazstva nad fašizmom

*Zborník literárnych prác detí
na tému rasizmus, úcta k staršej
generácii a výsledkom jej práce*

MOJIMI OČAMI ...

Americká stíhačka a ruský tank

Martin Potočný

ZŠ a MŠ Jarabina

Z rozprávania prababky

Stanislav Chovanec, 14 rokov

Základná škola, Komenského 6, 064 01 Stará Ľubovňa, ôsmy ročník.

Je jún 2020, väčšinou sedíme doma a celé dni na nás bliká modré svetielko počítača.

3 mesiace sme mali zatvorené školy, 3 mesiace na nás číhal nepriateľ. Keď ma mamka prednedávnom poslala po nejaké potraviny do obchodu, všimol som si, že pri neďalekom pomníčku sú červené venčeky, červené kytičky kvetov so stuhami s nápisom Ďakujeme. Zrazu som si uvedomil, že počas terajšieho vyučovania na diaľku sme si na dejepise spomínali aj dátum 8. máj 1945.

Preto tie kvety pri obecnom pomníčku...

Neviem prečo, ale znenazdajky som si spomenul na moju prababku, láskavého človeka, ktorý už, bohužiaľ, nie je medzi nami. Bola to múdra, jednoduchá žena, ktorá vedela tak pútavo rozprávať. Často sedávala pri našich postieľkach a my s bratom sme ju so zatajeným dychom počúvali. A neboli to vždy veselé príbehy. Spomínam si, ako hovorila o tej strašnej vojne, ktorú si my, našťastie, ani nevieme predstaviť. Raz sa nám prihovárala asi takýmito slovami:

„Keď nastala vojna, my, ženy, sme sa museli starať o deti a naši muži, teda aj dedo, išli do boja. Ostala som sama, sama v domčeku s tromi deťmi. Jedno z nich bol váš dedko, malíčkový chlapček, ktorý si na hrôzy vojny nemohol ešte pamätať. Jedného dňa veľký buchot na dvere, tresk – plesk a ja v šurcu som otvorila vráta. Trochu som sa zľakla, keď na mňa neznámi vojaci začali rozprávať po nemecky. Nič som nerozumela. No lámovým jazykom a gestikuláciou ma zahnali s deťmi do jednej izby, aby som ďalšie miestnosti v domčeku nechala nemeckým vojakom. Veľmi som sa bála, najmä o svoje deti, tak som sa stiahla a poslúchla. Jeden Nemec bol celkom dobrý, keď bol sám, aj sa jemne usmial, ale ďalší vyzerali drsní a išiel z nich strach... Rázne mi nakázali niečo navariť, no čo som mala, nič, iba zemiačky, bola chudoba. Ten slušnejší nemecký vojak ma zavolať do izby, ktorú som im musela poskytnúť, a povedal mi, že si môžem zobrať jeden obrázok Ježiša. Len tento jeden som si zachránila, lebo ostatné mi veliteľ porozbýjal a vyhodil von oknom...”

Po niekoľkých dňoch ten dobrý Nemec, volajme ho Hans, prišiel ku mne a povedal mi, aby som si zobrala najnutnejšie veci a odišla ku svojim príbuzným.“

Vojna zúrila naďalej aj v babkinej dedinke. Všade bolo počuť kvílenie zbraní, na domčeky padali aj zatúlané bomby. Jedna z nich padla aj na prababkin domček. Prababka si na tieto ťažké chvíle spomínala s plačom, v ušiach stále počula aj nárek svojich detí, medzi nimi aj môjho dedka.

„Bola to krutá vojna, preto plačem, keď vidím, aké máš topánky, nohavice a my

sme chodili v starých handrách a bosí. Ale plačem aj zo šťastia, že svet je lepší a že sa máte dobre,“ dodala prababka. Našťastie, pradedko sa po vojne vrátil domov a na mieste zbombardovaného domčeka postavil nový, v ktorom si šťastne žili aj so svojimi deťmi.

Tento príbeh, aj keď skončil šťastne, nebol rozprávkou. Bol to príbeh z miliónov z krutých čias smutnej 2. svetovej vojny.

Môj ocko, vnuk mojej spomínanej prababky, tiež stojí na strane mieru. Je to náš hrdina – policajt. Niekedy to u nás vyzerá ako na výsluchu na policajnej stanici, lebo sme s bratom dvaja živí chalani. Snažíme sa vyhýbať malérom, ale niekedy sme v nesprávnom čase na nesprávnom mieste. A naša mamka aj s malou sestričkou nám pripomínajú, že byť sa netreba a že pravda vždy vyjde najavo. Dopisujem tento príbeh a stále na mňa bliká malé svetielko počítača. Som rád, že už môžem ísť do školy. Aspoň na niekoľko dní a že boj s neviditeľným nepriateľom pomaličky vyhrávame. Aj pred 75-timi rokmi sa decká v mojom veku asi tešili, že sa opäť môžu stretnúť v škole a že ich otcovia sa vrátili k nim domov. No niektorí sa, bohužiaľ, nevrátili. A tým patrí mojich 75 symbolických červených ruží. Za to, že môžem žiť pokojne s rodičmi a súrodencami, že sa môžem slobodne učiť, hrať volejbal a písať aj takéto príbehy...

Oslobodenie (úvaha)

Melánia Faturová, žiačka 8.B triedy
ZŠ Bernolákovo,

*„Drahý priateľ! Je mi celkom jasné, že dnes ste práve Vy jedinou osobou
na svete, schopná zabrániť vojne, ktorá zásadne zasiahne celé ľudstvo.
Je však naozaj potrebné zaplatiť takúto cenu za váš cieľ,
nech je pre Vás akokoľvek cenný?“*

Mahátmá Gandhi

Mahátmá Gandhi adresoval tieto slová Adolfovi Hitlerovi, pretože veril, že ho nenásilnou metódou privedie k myšlienke odvrátiť vojnový konflikt, ktorý poznačil životy miliónov nevinných ľudí.

Druhá svetová vojna už patrí do histórie. Napriek tomu však na ňu ľudstvo nedokáže zabudnúť. Prečo vôbec začala a koľko ľudských životov vyhaslo? Keď niekto túži po moci je schopný naozaj všetkého. Adolf Hitler bol ukážkovým príkladom, čo s človekom dokáže urobiť nenásytnosť a moc. Pokúsiť sa zničiť svoju rodnú krajinu a vyvraždiť národ, ktorého bol sám súčasťou. Je to podľa vás v poriadku? Takto ničiť životy nevinných ľudí?

Naše Slovensko bojovalo vo vojne dlhých 8 mesiacov. Každodenné boje, ničenie krajiny, budov, domovov, ale aj úmrtia trvali príliš dlho. Avšak nakoniec nastal šťastný deň a v máji v roku 1945 sa na Slovensku vojna skončila. Moju rodnú dedinku Bernolákovo oslobodila 2.apríla 1945 Červená armáda. Boli to veľmi ťažké časy, pretože ľudia museli budovať všetko od základov.

Ale koľko žien a detí ostalo bez mužov a svojich otcov, pretože ich brali od rodín, či už do vojny alebo do väzenia! Viete si to predstaviť? Že vám pred očami nejakí ľudia berú manžela alebo otca? Ja teda nie! Ten pocit smútku a žiaľu v srdci cítim za tých ľudí ešte aj ja po toľkých rokoch. Povieť si, že som ešte mladá, čo ja o tom môžem vedieť? Ale toto nie je o veku. Ide o to, že dnes sa už nenájde veľké množstvo ľudí, ktorí by boli empatickí voči iným. Dnes si už ľudia všetko len závidia a nedoprajú druhým ľuďom pocit šťastia a radosti. Dokonca sa medzi sebou neznámi ľudia už ani nezdravia ako kedysi.

Trochu som sa odklonila od témy, takže sa vrátim späť k podstate. Vojna. Toto slovo naháňa hrôzu. Prečo naháňa des? Keď to slovo niekto vysloví, predstaví si tisíce mŕtvych, strach, hrôzu, chaos. Na to by sme nemali nikdy zabudnúť, koľko ľudí prišlo o život, aby zachránili aj našu krajinu a naše obyvateľstvo. Niekde som čítala, že bez vojny by neexistoval mier. Ale chceme potom mier? Keď musí byť aj vojna? História slúži na to, aby sme sa z nej poučili a chyby minulosti už nikdy nezopakovali. Preto nedovoľme, aby ešte niekedy nastala ďalšia vojna!

Nakoniec by som chcela vzdať svoj hold vojakom a nevinným, ktorí nemohli za to, že vojna začala, ale museli v nej žiť a veľa z nich aj zomrieť.

KRUTÁ VOJNA ...

*Petra Derevjaníková, 8. ročník,
ZŠ s MŠ Jarabina*

Rozhodla som sa napísať príbeh mojich prastarých rodičov Bulíkových z Jarabiny, ktorý sa písal v čase II. svetovej vojny.

Pradedo a prababka Bulíkovci boli obchodníci v Potravnom družstve najprv v Litmanovej, neskôr v Jakubianoch. Pradedo Michal Bulík, vyučený mäsiar a prababka Anna Bulíková, rod. Minčíková, vyučená za predavačku u miestneho obchodníka. Po svadbe v roku 1941 si prenajali predajňu pre svoje podnikanie a ich obchodnícka činnosť začala v ťažkých vojnových časoch. Keď sa roku 1943 mala narodiť ich dcéra Nadežda, mnohí zo židovských obchodníkov, s ktorými Bulíkovci dobre vychádzali, sa im núkali za kmotrov, akoby tušili svoju tragickú budúcnosť. O to ťažšie vnímala prababka Anna Bulíková drsné udalosti, keď zo dňa na deň začali transporty Židov a „strácali sa“ nevedno kam. Až po vojne sa dozvedela, že boli odvážaní do koncentračných táborov, najmä v Osvienčime. Michala Bulíka môjho pradedo gestapáci podozrievali zo spolupráce s partizánmi a odviekli ho na Ľubovniansky hrad. Jeho kmotor Kundľa z Jakubian šiel na hrad a presvedčil gestapo, že Michal Bulík je neprávom zatknutý. Zaručil sa zaňho, že nemá s odbojom nič spoločné, preto ho pustili. Bol mu za to veľmi povďačný, lebo takmer o vlas unikol smrti.

Oslobodzovacie boje v okrese Stará Ľubovňa prebiehali v chladných januárových dňoch roku 1945. Aj môj pradedo Michal sa so svojím mladším bratom Jánom prihlásili do 1. československého armádneho zboru. V tom čase sa moja prababka Anna spolu s dcérou presťahovali z Jakubian ku svojim rodičom do Jarabiny.

V 1. československom armádnom zbore bol pradedo Michal Bulík prieskumník a veliteľ čaty. V Malej Fatre sa ticho plazili popod drôty alebo cez nemecké pozície a počúvali, o čom sa Nemci medzi sebou zhovávajú. Keď sa prieskumníci vracali naspäť, Nemci vystreľovali svetlice, strieľali po nich a väčšinu jeho spolubojovníkov bolo zabitých. On sám nevedel, akým spôsobom zostal živý. Keď Nemci zbadali, že niektorí z nich ostali nažive, začali do nich strieľať. Pradedo zbadal mŕtveho Nemca – pozeral s rozšírenými očami a ústami dokorán otvorenými. Pradedo mu videl až zadné zuby. Hodil sa na zem a strhol mŕtvolu na seba, ale v tej dramatickej situácii tvárou k sebe. Takto prečkal koniec paľby dívajúc sa na tvár mŕtveho.

V Borovci, neďaleko od Liptovského Mikuláša, bol do pľúc ranený pradedov mladší brat Ján. Od príbuzných viem, že mama môjho pradedo Marta Bulíková, rod. Saloňová, často spomínala, že keď ranilo jej syna Jána, ktosi do dediny

oznánil, že „padol Bulík“. Nevedeli ktorý. Prababka zavzdychala: „Oj, keby to nebol Michal!“. A manželka Jána si tiež povzdychla: „Oj, keby to nebol Vaňo (Ján)!“. Ale pradedo mal väčšie šťastie.

Keď Justína Bulíková, Jánova manželka, 10. mája 1945 prišla do Vyšných Hágov navštíviť raneného muža, do nemocnice ju nechceli pustiť. Preliezla cez plot a dostala sa k ťažko ranenému manželovi. Oznámila mu radostnú novinu, že je koniec vojny. Ján Bulík na to len so smútkom povedal: „Čo mám z toho, keď ako dvadsaťdvaročný zomieram?!“ Bola to veľká nespravodlivosť, keď vo vojne museli pričasto zomierať ľudia na prahu svojej mladosti. Žiaľom zničená manželka odišla domov a Ján Bulík o dva dni neskôr, 12. mája 1945 zomrel. Na jeho pohreb prišlo veľa ľudí z dediny a okolia. Bratia a jeho otec mu dali urobiť pomník, na ktorom je okrem iného aj nápis v rusínskom jazyku: „Umer zato, čtoby narod žil!“

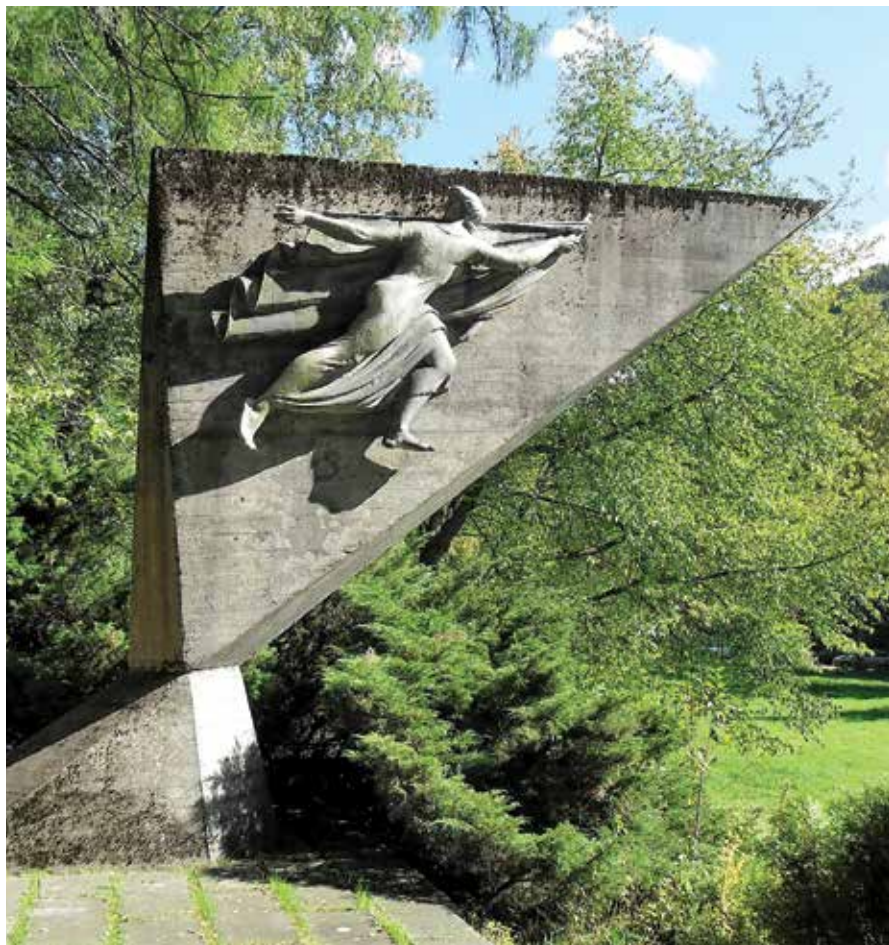
(Zomrel preto, aby národ žil!).

Pradedo Michal Bulík svojej rodine občas porozprával o vojnových časoch. Bol to silný chlap a s tým, čo na vojne prežil, sa dlho vyrovnával. Preto nechcel žiadne odmeny za zásluhy, nijaké výsady a funkcie. Z hĺbky duše nenávidel vojnu, nerád o nej rozprával a ani nemohol pozerieť ani bojové filmy...

OBRAZOVÁ PRÍLOHA UMENÍM PROTI FAŠIZMU

Vladimír **KOMPÁNEK** - Ferdinand **MILUČKÝ**
Pomník SNP v Ilave, bronz 1959

Rudolf **PRIBIŠ** - Martin **KUSÝ**
Pamätník SNP v Kuneráde, betón

Tibor **BARTFAY**
Súsošie na Pamätníku Sovietskej armády na Slavíne v Bratislave, bronz 1959

V texte článku:

Fotka z hory Suribači slúžila ako inšpirácia pre sochára Felixu De Weldona, autora vojnového pamätníka námornej pechoty USA v Arlingtone vo Virginii.

Autor: **Felix de Weldon**

Pamätník: Marine Corps War Memorial (the Iwo Jima Memorial)
Arlington Ridge Park, Arlington Virginia

Rok vzniku, slávnostné odhalenie pamätníka: 10. november 1954

Eugen **NEVAN**
Bojovníci "tisícročnej ríše", olej 1943

Tibor **BARTFAY**
Fašizmus epoxid 1979

Rudolf **PRIBIŠ**

Pamätník sovietskej armády, Dolný Kubín - travertín-hydonárium 1965

Jevgenij **VUČETIČ**
Ústredná plastika vojaka osloboditeľa na pamätníku-cintoríne
Sovietskej armády v Treptowe v Berlíne - bronz 1949

Alexander **TRIZULJAK**
Vítazstvo - ústredná plastika pylóna Pamätníka Sovietskej armády
na Slavíne v Bratislave - bronz 1959

Alexander **TRIZULJAK**, Juraj **HOVORKA** a Teodor **BANÍK**
Sochárska realizácia originálu ústrednej plastiky, Slavín - Bratislava 1958-59

Štefan **BEDNÁR**
Smrť nacizmu! povstalecký plagát 1944

OBSAH

Predslov.....	1
Historické súvislosti boja Slovenského národa proti fašizmu v období 2. svetovej vojny.	3
Československý odboj počas druhej svetovej vojny na Západe.....	15
Vlajku na slávnej fotke vztýčil skutočný východniar	23
Súčasný fašizmus na Slovensku a kultúra znevýhodnených skupín.....	31
Mojimi očami - ilustrácia.....	38
Z rozprávania prababky	39
Oslobodenie	41
Krutá vojna	42